

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] СЕРПНЯ.
 Виходить 1-го і 15-го кожного місяця
 в обсязі півтретя аркуша.
 РЕДАКЦІЯ, АДМІНІСТРАЦІЯ І ЕКСПЕДИЦІЯ
 у Львові, ул. Академічна ч. 8.
 Рукописи мають бути писані правописною „Зорі“; узані не-
 придатними до поміщення вперше ся авторам [на їх кошт]
 без поясненя причин. — Редакція відповідає окремо тільки
 на ті письма, до котрих додучено поштові марки, а виїмкою
 письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далі.]

Денис і справді частенько забігав до Романа вечорами, приносив книжки, читав їх Соломії та Насті. І йому приємно було посидіти з Настею, побалакати з нею та пожартувати. З її темних очей неначе лилось на його щастє та здоровє. Йому хотілось, щоб те щастє лилось на його і ніколи не переставало.

„Коли-б Бог дав діждати Різдва, зараз після нового року зашлю старостів до Насті. Вона мене, здасть ся, любить, бо горнєть ся до мене, поглядає на мене ласкавими очима. Ой як довго ждати до того Різдва!“ — думав Денис, поглядаючи на темні, як терен, Настині оченята.

Але перед самим Різдвом до баби Зіньки зайшов її сват Филін.

— Чи ви чули, свахо, що виробляють парубки? чого натворив в коршмі Денис? — спитав Филін в баби Зіньки.

— Ні, не чула, бо я все сиджу дома та пряду: допрядую шівітка на основу, — сказала баба Зінька.

— Я вже не знаю, що далі й буде на світі. Які тепер парубки стали! Ой Господи! Вони, бач, вчені, в школі вчились. Вчені вони, та не дрюковані! — бідкав ся Филін.

— Що-ж там таке транилось в коршмі? — спитала баба Зінька.

— Та оце в неділю Денис прийшов до коршми з своїми приятелями. Взяли вони квартиру горілки, посідали за столом, випили по чарці, а потім Денис витяг з кишені цілий шматок сала та кільце ковбаси. Кинулись парубки до того сала, як вовки на візю, та давай закушувати. Люди почали на них гримати, що тепер святий піст, Пилипівка, а вони регочуть ся та наминають сало. Денис вхопив цілий шматок сала в руки, ходить по коршмі поміж людьми та ї кусає шматок сала, навіть не покравши, а в другій руці держить ковбасу. Ходить поміж людьми та ще й дражнить ся: „Оце вам гріх! Оце вам гріх! Оце вам святий піст, свята Пилипівка! Та все кусне то сала, то ковбаси та улітає, аж за вухами лящить.“

— Ой Господи, яка розпуста! Це вже для них нема й посту? — аж крикнула баба Зінька.

— Нема для них ні середи, ні п'ятниці, ні посту. Жеруть скоромне, мов ті жида, чи в середу, чи в п'ятницю. Це якісь антихристи народили ся. Денис каже: для мене тоді піст, як нема чого їсти. Ой Господи, що то далі буде! що то буде!

— Ой Господи! А ще й розумного батька син, отой Денис. І в кого він вдав ся? — сказала баба Зінька.

— А в кого-ж? В себе дурного вдав ся! більше ні в кого.

— Ото скажіть! А шкода парубка: і розумний, і робочий, та ба! — обізвалась баба Зінька.

Филін вийшов з хати, бідкаючись та лаючись, а баба Зіня задумалась. Їй шкода було Дениса, шкода й Насті, але вона постановила не видавати Насті заміж за Дениса.

„Чи він наважив ся дурити на всі застави тим, що в йому молода кров грає, чи він і справді поганий чоловік, цього вже я не вгадаю. Може він тільки пустує, як молодий кінь грає та вибрикує... Але коли-б від того брикання не довело ся плакати моїй Настусі... Ох шкода мій і Дениса, шкода й Насті!“

І баба Зіня важко, важко зітхнула, мотаючи починаюк на мотовилник. Вона поклати мотовило, сіла й думу думала. Робота неначе сама випадала в неї з рук.

„Ох, Боже мій єдиний! І за Соломію боялась, і за Дениса бою ся. Але... може Денис ще й не буде сватати Насті, а я, дурна, вже й зажурилась. Це я схожа на того циганчука, що хвиська батогом та налагодив ся бити те лоша, тоді як ще й не ожеребилась циганська шкана...“

Баба Зінька осьміхнулась. Вона знов взяла ся за роботу, а сумні думи одна за другою знов поведи ся в клопотливий та поміркований голові старої матері. Баба Зінька скінчила мотати пряжу, почала лічити чисниці та пасма і все помилялась. Її думи несамохіть неначе відлучались в ті чис-

ниці та пасма, неначе вона лічила ті думи поміж нитками мотовилника.

Настало Різдво. Парубки й дівчата розійшлися по селі колядувати. Денис три дні не бачив Насті, і йому й колядки були не милі. Скінчилися колядки, і Денис сливе що ввечері заходив до Романа, щоб побачитися з Настею та побалакати на самоті. Він почав що ввечері ходити до криниці, з котрої Настя брала воду, ждав її під вербами, а Настя не виходила з відрами. Але перед Маланками вже смерком він таки діждався Насті. Вона перескочила з відрами через перелаз і Денис вийшов за верб несподівано, неначе з землі виріс.

— Добрий-вечір, Насте! Ждав тебе оце тут три вечори поспіль і на силу діждався, — сказав тихо Денис: — Скажи мені всю правду, чи любиш ти мене? Чи підеш ти за мене заміж? Ти мене їзсушила, зявила своїми очима. Без тебе мені світ не милий, без тебе мені гулянка — не гулянка. Ходжу та світом нуджу та все про тебе думаю. Скажи мені, Насте, усю щирю правду?

Настя стояла мовчки, неначе остоїлася. Денис говорив з таким запалом, з таким гарячим почуванням, що молода дівчина і стреможилась, і трохи злякалась.

— Як мати не спротивить ся, то я піду за тебе, — промовила Настя так тихо, неначе боялась, щоб і верби над її головою не почули її слів.

Денис кинувся до неї, вхопив її за обидві щокі долонями і гаряче поцілував. В Насті голова заморочилась і ніби забилися паморочки. Вона тільки почувала, що його долоні були гарячі, а уста пекучі, як жар.

Довго стояв Денис поруч з Настею, взявши її за руку, довго балакав з нею. Вона не почувала, що в неї ноги померзли на морозі, що її права рука аж одубіла, аж закліяла на коромислі. На заході небо горіло на мороз, як жар. Довгі три стовпи розійшлися широкими смугами до середини неба. Мороз брав, аж за пальці щипав. А Настя і не примічала того.

По улиці хтось простував до криниці по воду. Денис швиденько розпростався з Настею і відійшов. Настя кинула ся витягати воду з криниці і тільки тоді примітила, що в неї руки закоїті, а ноги неначе одубіли. А щокі аж горіли, аж палили, а серце наче грало, не вважаючи на цинкий мороз. Настя верталась з відрами через город та садок, така рада та весела, неначе на той час і сад розвив ся, і вишні зацвіли, і соловейки защебетали.

Другого дня було Маланки. Ввечері Соломія заходила ся пекти млинці. Тільки що вона вихопила з печі першу сковороду, Настя вхопила перший млинець, поскидала з його вишкарки, похашем накинула свитку і побігла слухати до сусіди під вікно. Мати осміхнулася. Соломія зареготалась. Настя незабаром вернулася, засапана.

— А що там, дочко, почула? — спитала в неї мати.

— Ой лишенько та й годі! — промовила Настя: — Хлопець цуствував, гаянав по хаті, а тітка каже: „не гаяй! сядь, бодай ти каменем сів!“

— Овва! Погано, погано: не підеш цього року заміж. Але за один рік таки не поспієш, — жартувала Соломія.

Настя сіла на лаві й задумалась.

— „Що-ж це таке? Денис казав, що зашле старостів, а я вислухала зовсім не те“, — подумала Настя і стала смутна.

Сіли вечеряти. Насті їжа і на думку не йшла.

Денис на силу діждав Водохрещя і після Івана Хрестителя заслав старостів до Насті.

Баба Зінька попросила їх сісти на лаві. Старости поклали хліб на стіл і почали питати в баби Зіньки, чи віддасть вона Настю за Дениса. Баба Зінька помовчала, подумала, а потім сказала:

— Настя ще дуже молода. В неї ще й рушники не готові: нема чим і старостів повязати. Та й рік цей недобрый: в мене хліба обмал, бо був недорід. Нема що гаразд і весілля справити. Підждемо ще з рік, або хоч з пів року. Теперички я не думаю видавати Насті. Та вона ще і не нагулялась, і не насипувалась.

— А ти, Насте, підеш за Дениса? — не втерпів один староста і спитав в Насті.

— Піду, — тихо обізвалась Настя і кинула тихий, але докірливий погляд на матір.

Старости встали, взяли з стола хліб, попрощались і вийшли з хати.

— Мамо! Що це ви зробили? — сказала Настя.

— А що-ж я зробила? Підждемо з пів року та й годі. А не відкинься Денис за цей час, то він буде твій. Треба добре навігледити його. Без цього навігледу я тебе, дочко, не віддам на галай, на балай. Ти мені не чужа: ти моя дитина.

— Як не віддасте мене за Дениса, то я мамо, ні за кого не піду. Десять гарбузів дам парубкам, а таки заміж ні за кого не піду, — сказала Настя, і твердий голос її задривав, а на очах виступили сльози.

Мати заговклала й задумалась.

„Отже вона вдала ся в мене. І мене колись батько не хотів давати за мого покійника в чуже село... І я сказала тоді батькови, що буду доти гарбузувати, доки таки не вийду за Мисана. І піднесла хлопцям шість гарбузів, а за Мисана таки вийшла. Ох, горенько моє! Настя вдала ся в мене: вона поставить на своєму.“

— Не плач, дочко, не жури ся! Твій талан від тебе не втече. Сідай та вишивай рушники, бо в нас і справді нема чим старостів перевязати, та й тих рушників, що маємо, буде мало: треба ще нових напряди, та ще й тонких. Пів року, рік — не Бог-зна який час. А Денис не де дінеть ся, коли він і справді тебе любить.

Увійшов у хату Роман. Настя, плачучи, побігла до Соломії жалітись.

— Чом ви, мамо, не хочете віддавати Насті за Дениса? — спитав Роман в матері з докором.

— А тим, що він дуже вже роздурів ся та ще й до того гарячий, палкий на вдачу.

— То що-ж з того! Він палкий, але обхідливий. Спахне, розсердить ся, та зараз і відійде. Він працьовитий, щиро-сердний і в його й є тямка в голові і душа в його добра. Може ви не хочете взяти його за зятя через те, що він їсть у піст сало?

— Ні, сину! Їв Денис сало в піст може через те, що був голодний, що не було чого їсти, а може для того, щоб почванитись перед людьми: дивить ся, мов, я їм у піст скромно, як пани їдять! Молодому Бог простить. Але я бою ся, що він сваволець, що він битливий, дуріє на селі, усім парубкам привід дає в дурощах. Поживемо — побачимо. Може в його обрід грас, бо він багатого батька син. Може цей обрід переграє в йому, і він осядець ся, притихне. Тоді я прийму його за зятя. А тим часом треба навігледати його, треба підждати. Хіба я не мати, щоб топила свою дочку.

Від того часу Настя й Соломія взяли ся вишивати рушники, що лежали в скрині. Соломія побігла в Грицькову крамницю, купила канви, накупила заполочі, дістала усяких взірців у дівчат. Ввечері вони прями на нові рушники, а в день вишивали. Настя шила і очий не підводила. Їй здавалось, що до своєї долі треба вистелити стежку тими квітками та рушниками. Вишивала вона червону квітку, і їй здавалось, що вже не така довга стежка стала до милого.

„Ой, Боже мій милий! Вишиваю я рушники хмелем та зірками, а мені все здаєть ся, що я йду до своєї долі зеленими дугами, та сьвіжими берегами, та пахучими садами. І коли я дійду? А чи дійду-ж? А як моя доля мене покине, від мене сховаєть ся? А як я не знайду її?“ — думала бідна дівчина, вишиваючи квітки.

Соломія вишивала та все пісень співала; Настя важкі думи думала, і пісня не приходила їй на думку.

— Чом ти, Насте, не співаш вкупі зо мною? Чого ти журиш ся? — питала в неї Соломія.

— Не в думці мені пісні. Співай вже ти за мене, та не співай веселої; співай мені про тугу та журбу та роздуку. Не співай тепер для мене соловейком, не щечечи ластівкою, не задавай мені жалю, бо ще гірше бере мене журба за серце.

VII.

„Ну, хвалить Бога, що Настя знайшла собі роботу! — думала баба Зінька, поглядаючи на дочку: — а то ходить, як нежива, робить діло, мов сонна, сьпівати — не сьпіває, та все журить ся, та все думу думає. Нехай же тим часом устеляє в думках стежку до милого вишиваними рушниками, нехай бавить ся вишиванням, а там підждемо — побачимо. А тим часом і в мене є на думці свої вишивані рушники, щоб ними треба устелити стежку на той сьвіт: збирати гроші на сьвяткування „Мироносиць“... Ой, коли-б часом знов не приснилась міні мати!... А вік мій вже недовгий... Час помирати. Смерть за плечима“.

І баба Зінька подумала собі, що вона вже стара, може вмерти не сьогодні — завтра, не вволивши волі своєї матері, що мати стріне її на тім сьвіті з докором за недбайність та непослухання. І бабі Зіньці привиджував ся вже той сьвіт, неначе в якомусь сріблястому тумані, де над веселою річкою, в зеленіх лугах та пишних садках, де вона стрінеть ся з своєю матір'ю.

„Ой, Боже мій єдиний! Треба ханатись, треба поспішатись, бо час не стоїть, бо час летить, як ті летючі бистрі хмари на небі. А гроший треба ще чимало. Кіот замовляний майстрам не за готові гроші, а на розплатку. А коли то буде той виплат? Треба гроший і на кіот, і на дванадцять ставників, і на коливо, і на громадський обід. Ой треба, треба ще багато гроший! Час заходжуватись коло діла, йти по селі жebraти. Але я таки дійду до свого, коли вже на це наважилась“, — думала баба Зінька, пораючись в хаті.

Після нового року баба Зінька звеліла запрягти коняку в візок і з своєю менчою сестрою та з старостиною поїхали по селі просити по хатах на сьвяткування „Мироносиць“. Того року був недорід; хліба в людей було обмал, а коли хліба було мало, то і в грошах була недостача. Господарі скоса поглядали на бабів і з неохотою давали до складки гроші. Але баби приставали до халяйок і вмівали так підобритись до них, що вони хоч потроху, але жертвовали, хто борошно, хто пашні, а хто печеного хліба. Голова стрів ся з Зінькою, не втерпів і почав докоряти бабі Зіньці.

— Зінько, схаменіть ся! Що це ви задумали? Хліба вродило мало, ледві з кого стане до нового, а ви й той забираєте в господарів. Уже-б підождали з „Мироносицями“ до будучого року! — говорив голова.

— Ой не можна, не можна! Все міні сниться ся моя покійна мати та все міні докоряє за те, що я не заводжу в нашому селі сьвята „Мироносиць“. Уже я ждала рік, довше вже не можу ждати, бо мати моя сниться ся міні все так, ніби гніваєть ся на мене.

— Та нехай гніваєть ся собі! Це не велика шкода, що жертві гнівають ся, а от як будуть гніватись живі, то це трохи гірше. Чи то мало кому не верауть ся усякі сні. Хіба-ж можна йняти віри снам? Йй же Богу, я не піду до церкви на ваше сьвято, і на вашому обіді не буду; і писар не піде, і десяцькі і судці не підуть.

— Воля ваша! Як схочете, так і зробите, а ми своє діло будемо помаленьку робити — та такі й доведемо до кінця, — обізвалась баба Зінька тихим та спокійним голосом, неначе вона говорила не про себе, а про когось иньшого.

— А! Я лихий на вас! — аж крикнув голова: — Ходять оці баби по хатах жebraти та людей обдирають. Ото я був би радий, як би ваше сьвято не вдало ся!

— Воля ваша, але й воля божа. Як буде, так і буде, а нам треба робити сьвяте діло, — знов спокійно й байдушно промовила баба Зінька.

І вона ходила по селі, збирала в мішки борошно, пашню, горох, квасолу, повісма прядива. Назбиравши повний віз усього добра, вона відвозила до Білої Церкви і розпродувала усей крам на базарі. Гроший все таки було обмал. Баба Зінька поїхала до Яблунівки, звідкіль вона була родом, жebraла й там по хатах, а потім поїхала по близьких селах прохати на „Мироносиць“. Слава про те сьвято пішла кругом по селах, де не сьвяткували празника „Мироносиць“. Усі знали, що в Терешках буде справлятиєсь празник „Мироносиць“, усім хотілось там побувати, а баба Зінька ще й запрошувала людей до своєї церкви на те сьвято.

На середоністі баба Зінька вже збрала гроші й віднесла до батюшки. Виплатили майстрам за образ та кіот. Староста привіз з Києва дванадцять здорових ставників білого воску, штучно поцяцькованих золотом. В бабі Зіньки не зістало ся гроший на громадський обід для духовенства, для хору та для старців. Після провід через тиждень треба було справляти празник „Мироносиць“. Батюшка покликав на тижні бабу Зіньку.

— Ну, що-ж, Зінько, чи все в вас готово для празника? — спитав батюшка.

— Ой, батюшко, все та й не все: не стало гроший на громадський обід, але я вже була по хатах в халяйок і просила зносити на обід, хто чим спроможеть ся.

— Треба-ж заздалегідь розпорядкувати, кому держати в церкві ставники, кому носити кругом церкви корогви та образи, кому дзвонити, щоб не було часом мішанини та не порядку, щоб молодіці та баби знали своє місце, щоб не товпились, як овечки, — сказав батюшка.

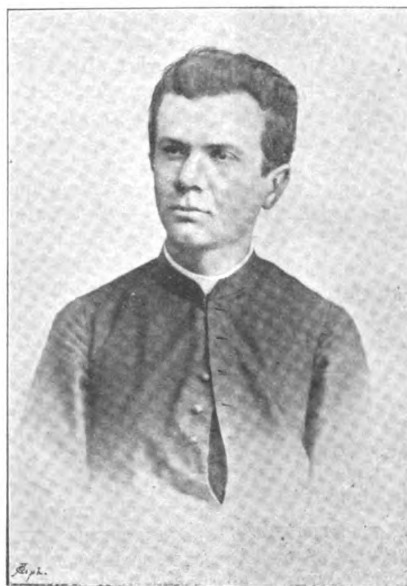
— Уже, батюшко, ми з сестрою та з старостиною попризначували, кому ставники держати, кому й корогви носити. Я вибрала бабів та молодіць богобоящих та порядних. Усе буде гаразд, батюшко, — сказала баба Зінька ще й одно око трошки прижмурила.

— Ну, то й добре! Господи пострічай! — сказав батюшка на прощанні.

Баба Зінька доручила Соломії носити хреста кругом церкви в процесії, а Насті дзвеніяти в два маленькі дзвони. Соломія була така рада, що носить ме хреста, що не спала усю ніч: все підводила голову та поглядала на вікна, чи вже не розвиднюють ся, чи вже не сьвітає...

Через тиждень після провід настала неділя „Мироносиць“. Великдень був пізній. На дворі вже було тепло. Верби вже розвились зовсім, і сади розвивались. Стояла чудова тиха та тепла весняна погода. Баба Зінька приставила готувати обід молодіць, котрі добре знали куховарську справу, а сама пішла до церкви. Обід готували в церковній школі. Дячиха пекла паляниці в печі, а молодіці розіклали багаття на дворі коло школи і там готували усяку страву. Халяйки позносили на обід курий, мяса, борошна, озвару, молока, сира і всякого добра. Баба Зінька накупила горілки, пива, а для батюшки та голови купила пляшку вина.

Як тільки вдарили в дзвін, люди так і посунули до церкви цілим натовпом. На празник поприходило багато людей з близьких сіл, бо чутка про те нове сьвято пішла скрізь по селах. Цвинтар був повнісінкий людей, як на Великдень. Як тільки задзвонили на „Добрий день“, молодіці попростували до церкви, несучи страву в горшках, поставлених в рушники. Баба Зінька найняла панахиду за всіх померших. В церкві засьвітила панікидало. Народа в церкві було так багато, що й протовпитись було трудно. Після „Апостола“ Фліпчиніс з вітваря дванадцять засьвічених ставників. Баба Зінька перша підступила до Філіона і взяла ставник за ценою спідком

Михайло Петрушевич.

підступили інші баби. Філін роздавав ставники з повагом та гордістю. Баби брали з його рук ставники і кланялись йому аж до пояса, він і собі кланявся кожній бабі. Двадцять бабів стали серед церкви півкругом коло батюшки, котрий читав євангелію, розгорнувши її і поклавши на похилані людські голови. Усі баби, під загадом баби Зінки, були однаково повбрані в чисті білі намітки. Служба божая йшла повагом, помаленьку; хор співав багато молитов, партезного співу. В кінці служби батюшка сказав проповідь. Він в проповіді заступався за жінок, навчав чоловіків, щоб вони жалували й шанували своїх жінок, не лаяли надаремне, не били, не чеплялись до їх та змовчували, бо в жінок діла не менше, як і в чоловіків; їм треба і спекти і зварити і на поле до роботи ходити, і за хатою доглядати, ще й дітний глядіти...

Чоловікам ця проповідь зовсім не сподобалась.

— Ну, після цих „Мироносиць“ не можна буде жінкам нічого й казати, — гомоніли чоловіки в церкві: — їх і так трудно держати в руках, а тут іще й батюшка попускає їм та оступає за них.

Настав час процесії. Баба Зінка стала перед царськими вратами і виставила спереду тих бабів, котрі мали носити кругом церкви євангелії, образи та здоровий образ „Мироносиць“. Батюшка виніс з царських врат найбільшу євангелію і дав бабі Зінці в руки; іншим молодницям та бабам він дав менші євангелії та образи. Здоровіші й дужчі молодниці взяли здоровий образ „Мироносиць“, побрали коровги та хрести. Соломія взяла найкращий хрест. Процесія рушила і пішла кругом церкви. За процесією пішли в самий перед не чоловіки, як звичайно буває, а сунулись натовпом молодниці та баби; чоловіки й парубки не сходили йти позазд жінок, товпились на сходах коло притворів і тільки дивились на ту бабську процесію. Позад жінок в процесії дибало кілька дідів та шкандибали каліки й старці.

Баба Зінка поважно йшла в процесії, несучи євангелію. Вона кинула очима на цвинтар. Увесь цвинтар був ніби залитий народом до самої огорожі. Але це не наддало їй гордості. Вона тільки спустила віка на очі і дивилась на землю. На їх виду виявлялась клопотливість та задуманість.

„В церкві усе гаразд, усе по моему, — думала Зінка, несучи євангелію; — в церкві був порядок. А що-ж то там діється з обідом коло школи? Ой коли-б молодниці не пересмажили печені та курий. Чи вдадуться добре паляниці? Ой коли-б там молодниці постачили смачний обід!“

І Зінчині думки літали коло багаття, коло горшків та паляниць. Вона силкувалась слухати, як батюшка читав євангелію, а ті морочливі думки все не давали їй слухати, все тяглися до багаття та до печі.

Соломія так швидко несла хрест поперед усієї процесії, що відбилась від коровгів та христів таки далеко.

— Як Соломія побігла вперед! — шепотіли чоловіки: — мабуть задля того, щоб видійші були її червоні чоботи, синій суконний жупан та червоний широкий пояс з кінцями трохи не до землі.

Дівчата скупились кругом дзвіниці та на сходах. В усі вікна дзвіниці виглядали дівчачі голови, убрані в квітки та в стрічки. Сьміливіші дівчата дзвонили в дзвони. Уся дзвіниця була ніби обсаджена червоним маком та усякими квітками; як жар, червоніли скрізь квітки, стрічки та квітчасті хустки. Процесія тричі ставала, йдучи кругом церкви; тричі читали євангелію, і під євангелію нахилили голови самі за себе жінки. Ні один чоловік не підступив та не нахилив голови під євангелію.

— Ну, сьогодні зовсім запанували в церкві й на дзвіниці жінки, — гомоніли стиха чоловіки. І було знає по їх очах, що вони піднімали на сьміх це жіноче свята; що їм це свята не подобалось.

Після служби божої половина людей рушила до дому, але половина зісталась на цвинтарі споживати свої обіди, принесені в горшках з дому. На два ряди обідали люди цвинтар кругом церкви, як на Великдень з пасками, і розпочали свій обід. Баба Зінка звеліла поставити столи коло церкви в тіні під липами. Молодиці поприносили страву з школи. Батюшка сів на першому місці; з другого кінця стола сіла матушка, а по обидва боки коло неї сіли баба Зінка та її сестра, обидві здорові, поставні, в білих чистих намітках на головах. Півчі та прохані на обід чоловіки обідали довгий стіл кругом. Аж тепер за столом Зінка була така весела, неначе дівчина, що вирвалась на музики.

— А де-ж це наша старшина, наш голова, писар, десятицькі та добросовісні? — спитав батюшка в Зінки: — Хіба ти їх не просила на обід?

— Ат, батюшко! просила, а вони не сподобили нас та й не прийшли, — обізвалась баба Зінка.

Вона тепер за обідом розвеселилась і зовсім заспокоїлась: обід вдав ся добрий, смачний.

Довго обідали та випивали на цвинтарі люди, довго балакали, сидючи на зеленій траві. З понашоеної страви та напиктів на громадський обід зосталося ще чимало і хліба, і мяса, і горілки. Ще другого дня молоді молодниці та чоловіки зібрали ся в школу доїдати страву та допивати недобитки. Там вже не було ні баби Зінки, ні старостихи. Молоді чоловіки та молодниці після обіду почали пустувати й дурити. Весела Соломія почала грати в тісну баби. Роман сидів під стіною на школярській парті. Чоловіки так придивились довгий ряд, що парта розвалилась. Роман випорснув з ряду і роздушив спиною п'ять шибок в вікні. Прочувши про ці пустощі, баба Зінка трохи розсердилась на Романа та Соломію і докоряла їм за ту „тісну бабу“. Вона боялась, щоб часом батюшка не заборонив справляти на будучий свята „Мироносиць“, котре з такою труднотою прийшлося заводити вперше на селі.

[Далі буде].

Нові поетичні твори Степана Руданського.

— [Далі.] —

Гуменний.¹⁾

Їздив дідич за границю.
Назад повертає —
Тай до свого гуменного
Листи посилає,

Щоб гуменний на границю
Прибув і дав знати,

Що діється в нього вдома
Да і коло хати.

Прибуває і гуменний.

— „А що там, Іване?“

А гуменний йому каже:

— „Та все гаразд, пане!“

„Тільки ножики, що пан дали
Талара за нього,

Ізломив ся, сказав правду,
Ні з того, ні з сього.“

— „Ну, зламав ся, то зламав ся,
Що то й споминати!...
Певне хлопці мали гратись
Тай його зламати.“

— „Таки правда, ясний пане:
Хлопці ізламали,
Лиш не гралось, а сивого
Коня білували.“

— „А з чого-ж то сивий згинув?“
— „Пані хорували.
За лікарством як потнали
Тай і підірвали!“

¹⁾ Ця песня вже друкувалась дром Франком в „Зорі“ 1886 р. на стор. 363-ій з рукопису В. Стрільцьєвського. Ми її подаємо знову [так само і всі, котрі оголосив д-р Франко], бо оця збірка творів Руданського, яку заходився видавати пан. Вас. Лукчи, має бути повною. Хто порівняє наш текст з той текст, який видав

д-р Франко, побачить значні відміни. Нам здається, що в редакції Франковій песня „Гуменний“ краща, ніж у нашій, тільки-ж ми подаємо точно з автографу. Можлива річ, що Руданський пізніше сам переробив свого „Гуменного“ і Стрільцьєвський списав уже з переробленого тексту. — А. К.

Илья Репин. [3 образа И. Репина].

— „То і пані хорувала?!
Ах, Боже мій, Боже!
Що-ж, адорова моя пані?...
Говори, небоже!“
— „Помоліть ся, пане, Богу:
День лиш хорували,
А на другий від пожару
Богу й душу дали.“
— „Від пожару?? Що таке?!”
— „Просте, пане, діло:
Як зайняв ся тік у пана,
То все погоріло.“
— „Пані вмерла!... все згоріло!...
Було здоров, Іване!“
— „А ще панна ваші вдома!
Поверніть ся, пане!“
— „Що-ж там, голубе Іване?
Як там бідна дочка?“
— „А нічого!... уповила
Хлопця як личочка!...“
Спомянув тут бідний дідич
Чорта і чортицю,
Плюнув з лиха, сів на бричку:
„Рушай за границю!“

18. жовтня.

Кому чого бракує.

Було тісно під Москвою.¹⁾
Просять козаків:
„Поможіте, Запорожці,
Збіти ворогів!“
— „Заплатіте, добрі люди,
Кажуть козаки, —
„То вибемо Москву вашу
З вражої руки.“
— „То ви бетесь за копійки?
Кажуть Москалі:
„А ми-ж бемося²⁾ ізза честі,
Як Господь велів!“
— „Та кому чого бракує!“
Кажуть козаки:
„Знаєть, у вас на честь посуха,
В нас — на копійки!“

18. жовтня.

Лошак.

Напосіли ся злодії
Раз на мужика
І, чи з поля, чи із стайні,³⁾
Вкрали лошака.
Мужик ходить, ломить руки,
На сьвяте дає, —
Коли чує: аж у стану⁴⁾
Лошак його є.
Поклонив ся асесорам
Мужик-неборак.
Асесори йому кажуть:
„Пашол вон, дурак!
„На-слово тебе паверить?!...
Екой дуралей!
Приведі для показання
Восем душ людей!“
Мужик ходить, просить, поїть,
Восьмеро найшов,

¹⁾ 1612-го року. — Увела Руданського.

²⁾ В оригіналі стоїть: „бемося“. Тут звук „т“ — ефонічна вставка між мягким „сь“, котрим кінчається переддуже слово, і між „і“, котрим починається слідує слово — А. К.

³⁾ В першому: „ставі“. — А. К.

⁴⁾ В Росії поїти [увади] адміністративно ділять ся на „стайні“, а стани — на „волоости“. — А. К.

Дав попови на молебень
І у стан пішов.
Поклонив ся асесорам
Знову неборак.
Асесори знов говорять:
„Пашол вон, дурак!
„Екой чорт сюда приносїт
Етаво хахла!
Суйотса є сваєй кабілай!...
Єсть важній дела!
„Прїдьш пось!“ — Через тиждень
Знов мужик їде,
Вибирає, поїть сьвідків
І у стан веде.
Дїла знов в асесорів, —
Гонять мужика!...
Став хазяїн, стали сьвідки, —
Нема лошака!
Аж підняв ся і говорить
Іден з мїже них:
„Не відібеш ти коняки
Від тих станових!
„А як ще нас разів кілька
Сюда поведеш,
То будь певний, що й корову
З дому изведеш!
„Подаруй їм ту коняку
І не голоси,
А скажи мов, що вклепав ся,
Ще й перепроси!“
І послухав мужик ради,
Іде до панів.....:
— „Вибачайте! я вклепав ся!“ —
Бух панам до нїг.
— „Как же ти, дурак, не знаєш,
Чтò було твайо,
Да к чужому привязался,
Видал за сваю?!”
— „Вибачайте, благороддя,
За вину мою!
Маю жінку і із нею
Років сїм жию,
„А щоб ї який ворог
В стан запакував, —
Мусїв би панам сказати,
Що ї не пізнав!“

18. жовтня.

Добре торгувалось.

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці,
Ходив чумак з мазницею
Помежи крамниць.
І в крамницях, куди глянеш —
Сріблом-золотом сяє,
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!
Реготять дурні кацани.
А він тільки сплюне
Тай до другої крамниці,
Багатшої, суне.
В найбагатшій крамниці
Два купці сидїло,
І тудя чумак заходить
З мазницею сьміло:
„Добрїдень вам, добрі люди!“ —
Тай зачав питати,
Чи нема у них принаймнїй
Дьогтю де продати.
— „Нету! нету!“ — купці кажуть
Тай, шельми, сьміють ся:
„Здєсь не дьоготь, тільки дурні
Адії продаються!“

А чумак їм: „То нївроку-ж
Добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних
На продаж осталось.“

29. жовтня.

Гусак.

Раз у баби перехідний
Москаль нощував.
Устав рано — й за спасибі
В баби гуску вкрав.
Доганяє його баба:
„Служба! почекай!“
— „А что, бабушка, мнє скажеш?“
„Та гуску віддай!“
— „Ах ти, Бог мой! ето гуска?
Екой я дурак!...
Вазьмі, бабка! єй-єй дужал,
Что ета гусак!“

29. жовтня.

По чому дурні?

„Де ти був-єсь, пробував-єсь?
Розкажи, Іване!“
— „Та дє вже я не бував-єм!
Всюди був-єм, пане!
„Був в Адеї і Бендерах,
В Ровнах і Полтаві,
Ходив в Київ разів кілька,
Бував і в Варшаві.“
„А по чому-ж там, Іване,
Дурні продають ся?“
— „Та то, пане, як до дурня:
Які понадуть ся!
„Дурень пан — заплатять більше,
Бо честь таки знають,
А як мужик, то звичайне:
Без цїни спускають...“

29. жовтня.

Чи голосна церква?

Став у церкві батько з сином.
Церкву вже кінчали:
Засклепили, побілили,
Олтар прибивали.
— „Слава Богу, — батько каже,
Спомогли ся люди...
Лиш не знати, як то вона —
Чи голосна буде?
„Постій хїба, — каже, — сину,
Перед образами,
А я піду, та для проби
Свисну за вратами!“
Пішов, свиснув разів кілька,
Назад повертає.
— „А що, сину? голосная?“
Хлопчину питає.
— „Голосная! — хлопець каже:
Так і бє луною!...“
— „Ану-ж, сину, піди свисни,
А тут я постою!“
„Отсе алє! — каже хлопець:
Мали що сказати!
А чи-ж то я який дурень —
У церкві свистати!?“

24. жовтня.

Де спїянали?

— „А чи знаєш ти, Романе?
Батько під судом!“

Іспійняли неборака
Над чужим добром!
„Мого батька?... де спійняли?“
Циганчук спитав.
— „Таки в нашій-ж коморі:
Бодню розбивав!“
„Та в коморі й горобцеви
Крила відшибеш...
Ні! пусти-но батька в поле, —
Чи тогді піймеш?“
29. жовтня.

С т у д е н т.

В славнім місті Петербурзі
Недалеко від Неви
Із болота виглядає
Хата бідної вдови.
Стара хата зо вдовою
Разом вік свій віджила,
Почорніла, похилилась
І в болото увійшла.
Увійшла по самі вікна...
В ганку сходи до сінні;
В сінях набік похилились
Двоє скривляних дверей...
І направо — старій бабі
Смерть підписує патент,
А наліво — без конійки
Бать ся з нуждою студент.
Зима люта. Вітер свище.
Сніг по вікнах брязкотить.

Мороз душу обіймає,
Мороз тіло камінить.
А у хаті на постелі
У сурдуті і плащу
Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу.
І живіт — як гріб занав ся,
Облізає голова...
І остання догорає
Його свічка лойова.
І сидить він, поглядає
На похилану стіну:
Під стіною лежить череп,
Нема й кришки тютюну.
І стіне кругом чорніє...
Тільки лаять павуки,
Тільки сумно виглядають
Із шкалунки прусаки.¹⁾
12. січня.

Козацькая міра.

Прийшов козак до коршомки:
„Здоров, арендару!“

¹⁾ Нумеруючи всі свої вірші, Руданський коло „Студента“ не поставив ніякісної цифри, а тільки нулю. І в спис своїх творів він також не вписав цієї цифри. Очевидячки він не хотів оголошувати її друком, знаходячи її дуже автобіографічною. — А. К.

А налий-но мені, — каже, —
Горілачі чару!
Налив Мошко їдну чару —
Козак випиває.
Вихиляє, не ковтає, —
Іще підставляє!
Налив другу. Козак хилить,
Разом дві ковтає
Тай жидови коло шиньку
Трояка кидає.
Підійшов жид, подивив ся...
— „Гирете! як то буде?!...
В мене каждую по три гроші
Пили добрі люде!...“
— „Мовчи, жиде бородатий,
Поганая віра!...
Знаєш гнилю, що у мене
Моя губа міра?...“
„Ти не перший, в кого пю я:
Пив я вже не мало,
А у губу — за три гроші,
Більше не влізало!“

7. цвітня.

[Далі буде].

¹⁾ В варіанті Стрільчевського ця строфа читася от як:

Мовчи, жиду бородатий!
Тебе не питають!
У нас — каже — Запорозжї
Свою міру мають. — А. К.

Г Р А Д О Б У Р.

Оповіданє Михайла Петрушевича.

Г Л А В А П Е Р Ш А.

1.

Гнат Шутяк вертав з міста до дому. Був се високий, стрункий мужик, літ може тридцять п'ять на віку. Лице его було смугле, подовгасте, з вистаючими під очима вилицями, горбатим носом і вузкими стисненими губами; великі, трохи занадто випуклі, чорні очі сверкали зпід лувоватих, чорних брів; високе, в зад спохиле чоло покрите було кучерями чорного, блискучого волося, що перстеними добувало ся зпід старої, військової шапки і прислоняли жилаву, мідяної барви, довгу шию. За лівим ухом виділя у него рана; червоність починала ся від шиї, переходила за ухом у темно-синю барву, а над ухом кінчила ся чорною плямою запеклої крові. На довгій шиї були по обох боках гортанки сині знаки пальців з кровавими відтисками нігтів. Він був убраний у старенький, також синьої барви кабат, на котрім висіли три місяжні гудзики; сорочка довга, пущена по грубих, зрібних штанах, була підперезана вузким, шкіряним ремнем; до него на шнурку прив'язаний був складаний ніж.

Переїшовши долиньське передмістя, звернув Гнат на ліво коло каплички: ту зняв шапку, перехрестив ся, зітхнув глибоко й протяжно і пішов поміж хати й коршми до насипу залізничного. Позвище насипу стоїть коршма з великою, брудною вивіскою; на ній суть зображені символи пиянства — фляшки, келішки, високі склянки до пива — а під сподом німецька напись: Wein, Bier und Meth — Nuchim Schinder.

Підходячи д' коршмі, звільняв Гнат кроки, наче надумуючись, чи вступити, чи ні — але порівнявшись з широкими, на два боки отвореними дверми [коршма приймає всякого з отвертими раменами], вступив до шиньку.

В шиньку було кількох мужиків, що стоячі перед шиньковасом закусували горівку булкою і розмавляли. За шиньковасом сиділа жидівка і плела паньчоху, не звертаючи уваги на мужиків. Гнат підхилив трохи шапку, сказав мужикам „Славу“ і казав собі дати порцію горівки за три нові.

— А то ви, Гнате? — обізвав ся малий, присадковатий, з хитрим виразом лица, мужик.

— Та я, — якось ніяково відповів Гнат.

— Як ся жате? — питав даї мужик, покинувши своїх собесідників.

— От як видите, — сказав Гнат і протяг руку по келішок, котрий жидівка поставила на поручу шинькасу.

— А вам що, Гнате? Та вам кров з волося слезить... — питав здивований мужик.

— Василенків... От ліпше дайте спокій, тепер не допитуєте: як хочете, то ходіть зараз — підемо разом до дому... — з тиха промовив Гнат, випив горівку, обер рукавом рот і оба з Василенковим вийшли з коршми.

2.

Василенків був звістний в Новиці і околиці градобур і ворожит. Він відвертав літом град від села, зашпитував хороби людські і худобячі, привертав молоко забране відомою, помагав в справах любовних і подружних і з того удержував себе та родину. Коли прийшла осінь, він брав мішки на плечі і ходив від нумера до нумера здираючи по гарцєви данини за відвертанє граду, а практика ворожбицька приносила ему також не злі доходи.

— Ви, Гнате, знов з Шуликама? — зачав перший Василенків.

— Муку маю велику від них, — понуро сказав Гнат.

— На чім же зайшло?

— Сама відьма зачіпає: сліди за мою коровою зби-
рала; жінка уповіла мені, я зачав упоминати ся, прийшло
до сварки, а тоті єї два збуї взяли ся до мене... дивіть, що
з мене зробили... — дрожащим зі зворушеня голосом говорив
Гнат і знявши шапку показував Василенковому рану на го-
лові, за ухом і синці на шиї.

— Ви може по „реперту“*) до суду ходили? — спитав
Василенків.

— Нема правди на сьвітї! — гірко скликнув Гнат, —
пани в судї казали, що знаки за малі... Нема на що „ре-
перту“ давати...

— Де нинї правда є? Хіба в Бозї та в менї трохи, —
підсміхуючись потвердив ворожбит.

— В голові палить, як би грани насипав... Муку менї
велику Бог посилає: може я ще переможу єї... тоту Шу-
личку відьму!

— Ви, Гнате, чоловік письменний, біблію читаєте, слово
боже розумієте, а бабу не можете змочі.

— Зміг би я єї, коби не військо.

— Правда є. Ваш покійний тато а наш рєсний знали
багато; їм з книжок указувано, знали від себе і до себе, —
говорив Василенків.

— Як хорували і умерли,
я був при війську. Маєток пі-
шов на лєтерию, а що знали,
з ними пішло до гробу, — від-
повів Гнат.

Так то бесїдуючи то мовчки
перейшли вони попри хотїнську
коршму, перейшли мостом вузку
а глибоку млинівку, що, мов
блискучий вуз, вила ся поміж
буйними загонами зеленої ози-
мини. Береги єї зеленїли моло-
дою травою, засїяні блїдими
сльавками, яскрами і лопатнем.
При мостї похилили ся верби,
а гнучкі їх гілки, покриті мо-
лодим, кучерявим листєм, дотор-
кались води. Вода поривала їх
на мить з собою, але власна їх
спружистість і получене з шнєм,
з котрого росли, вертала їх на
перше місце: так молодий чо-
ловік пливе на філях мрій, поки
досвід не верне єго на землю,
з котрої злетїв.

Перед ними видїла майже
над самим берегом Лїмниці ве-
лика лютрївна спірітуса. Була
се велика, одноповерхова каме-
ниця з малими віконцями, з ка-
налами і спустами у сподї, відки
вїчно димив ся чарівний
відвар, розливаючи далеко навкругї
горівчаний запах. Стор-
чав високий, червоний комин,
немов жадно розглядав ся по
сусїдних селянських полях.

Порівнавши ся з лютрївнею вони оба майже рївночасно
промовили: „Чути горівку“ — і вступили до найблизшої
старої коршмини.

Коли вийшли з коршми, Гнатові очі блищали бїльше,
рана за ухом загорїла ся дужше, а Василенків став бесїд-
ливийшїй.

— Ба, куме Гнате, а у вїйта? — спитав ворожбит.

— У вїйта? — роззявивши рот, скрикнув Гнат. —
У того злодія?! З Христа ризи би здоймив...

— Робив справу?

— Взяв двї кварта горівки від мене та й зробив справу,
абисьмо ся погодили.

— Шулики дали певно чотири кварта, — підсміхую-
чись над справедливістю, сказав Василенків.

— За мене не мене єго кара божа... Як на такі рани
робити згуду? — питав обурений Гнат.

— Та й в судї не лїпшу справу зробили, — підгово-
рював ворожбит.

— „Помощь моя отъ Господа сотворшаго небо и зем-
лю...“ Від людий добра не буде, поганї, — сказав Гнат
і умовк.

Вони йшли берегом Лїмниці, що широким зарїнком, змї-
няючи рік-рїчно корито, гонила бистро свої чистї води. По
їх боцї шумїли лози, засадженї против влому води: птахи
порхали з гушавини, передїтаючи на другий берїг. При бе-
резї і на баранах чиста а на глубинї зеленковата вода шу-
мїла, бїючи о бїк драгитивого порона, що на чорній, блиску-
чїй від мазї ливї сунув ся напоперек рїки.

Коли порон наблизив ся до мїстка, оба мужики вско-
чили до порона. Сказавши перевїзникови „Славу“, посїдали
на край порона і дивили ся горї водою.

3.

Сонце спускало ся шораз низше. Чим далї на захїд,
тим бїльше лисїла вода золото-червоновим блеском, а в дали
під горами, покритими дубиною, горїла як би огненне море
цїла водна сїть Лїмниці і Чечви, котра в тїм мїсци до неї
виливає. Легкий весняний вїтерець переганяв бїляві хмарки,
зарумяненї на вид заходячого
сонця: вони сунули ся повільно
як стадо гусей на полудне
в сторону гїр, що з ступїня на
ступїнь пнуть ся шораз то висше,
аж під самї хмари.

На першїм ступїни тих гїр
видїло облите червоновим блес-
ком село Новиця; ясиїла зір-
ницею баня стоячої на горї
церкви, окруженої вінцем висо-
ких топїль в парах з розложис-
тими липами.

— Ще маємо кусень до до-
му, — першїй промовив гра-
добур.

— Я ще бїльшїй, бо аж на
Ялинку, — відповїв Гнат.

— На вечір будемо дома;
треба прискорити, завтра при-
падає рахманський великдень, —
сказав Василенків і оба вийшли
з порона.

Вони йшли скоро зарїнком,
навертаючи в село Добрївляни,
що вузкою а довгою половою
тягли ся рївнобїжно до берега
Лїмниці і до полудневого пас-
ма гїр.

— Ра-ахма-нський велик-
день... Ходїм: Шуличка зіпсує корову..., — приспїшуючи
кроки говорив дрожащим голосом Гнат.

В єго головї був дивний нелад. Перед єго очима кру-
жили жовтї колеса, котрі ставали шораз то бїльшї, шораз то
жовтїшї. По єго головї переходили дроцї; та знов пекуче
горячо палило єго чашку. В єго уяві ставали образи з „Апо-
каліпси“, котру він умїв майже на пам'ятї. Зпїд останньої
мужицької хати, котру минали в Добрївлянах, щирив до него
семи-головий звїр лївинї зуби: єго голови зливали ся в двї
голови Шуликів, змїняли ся в панича з лїлюкою в зубах
і в червонїй шапцї і никли дець в ровї під мїстком.

Так йшли вони оба мовчки через широкї оболоня, по-
критї рїзучкою та сїтником. Чорнїють там великі торфовї,
чорнї плїші, а на захїд опирають ся оболоня, покраїні де-
не-де на управнї загони, о полуднево-східний скрут Лїмниці;
на схїд кінчать ся вони у пїднїжа високого, покритого бе-
резовим та вїльховим гушавником горба. Попри дорогу стояли
на оболонї громадки товару, головами до себе, а пастухи
уганяли на худих конятах, аганяючи на дорогу розбріканий
телятник.

— Дивіть! Липар і смерть... — скрикнув Гнат, вка-
зуючи пальцем на пастуха, що в брудній, подертїй полотнянцї

Генїальна гадка. [Рисунок Федора Флїнцера].

і вовняний в сині і жовті паски шапці сидячи на конині гонив за чорною з білими латками коровою.

— Що вам Бог дав? Який лицар і смерть? — здивовано спитав Василенків.

— Не видите? Косу тримає в костистій руці...

— Що вам, Гнате? Дух святий при нас хрещених! Чи не асунули ся ви з розуму? — вже трохи з острахом питає ворожити і вдивляв ся пильно в Гната.

— Та я нічо... От так... Щось привидить ся...

— Догодили-ж вам Шулики! Вже вам і привиджує ся: а де-ж хто видів так чоловіка збиткувати та ще й по голові? — жалувал Гната Василенків.

Вони приближали ся до села, перейшли міст на млинівці пущеній з Ліжниці і ввійшли в село на головну вулицю. Дорога підіймала ся шораз вище, ведучи поміж низькими хатами в сливових садах. Між ними дивував незнакомого прохожого великий одно-поверховий не то дім, не то каменниця, не то шпихлір — садиба новийського креса-війта, розмальована всіми можливо суперечними красками. Гнат проходивши попри війтівський „двір“, відвернувшись і оба пняли ся мовчки аж д' великий, брудний камеральний коршмі, що стояла на високій площині при дорозі. Ту дорога розходила ся у два боки: одна вела на право, у часть села названу Банею, і туди ішов Василенків, проправавши ся з Гнатом, — а Гнат ішов вже сам під гору. Він спішив не видячи ні худоби, що повільно йшла горі дорогою, ні людей, що вештали ся по обістях, не чуячи вербових сопілок, що тужно грали десь на горі.

Сонце вже зайшло, лише на заході оставала ще довга, лілова смуга світла. На сході світила вечірня зоря — і одна по другій запалювали ся свічки на ясно-голубім, веснянім небі. Вийшовши на гору, став Гнат на хвилю; піт лив ся з его лица. Він поглянув на церкву, промовив: „Боже!“ — і попри школу спускав ся уличкою, що вела попри великий город старого учителя у потічок, за котрим на склоні високого, поздовжнього горба Ялинки стояла его низька, покрита соломною порослою зеленим мохом, хатина з невеличкою стайнею при боці.

ГЛАВА ДРУГА.

1.

Гнатова хата, як всі наші мужицькі хати, мала і низька; задом обернена до дороги, з двома дверми на перестріл, що замикають ся деревляною засувою і ними входить ся до сіний. В сінях стелі нема: видно там чорний, закурений дах, блищать саджею чорні кізли, банти і лати. При стіні стоїть невеличка бочка, з котрої воняє прикрим запахом пристарілої капусти. Побіч дверей, що ведуть до хати, стоїть приперта у споді бронзова, в горі-ж чорна від диму драбина, котрою лізе ся на під.

В хаті при самих дверех займає майже половину хати велика піч з припічком і запічком. На припічку єсть кілька пукатих черепяних горшків, на запічку стара верета в чорні і сірі чотирокутники. Безпосередно до печи притикає постіль: чотири стовпці сполучені дошками, на дошках трохи солом, покритої веретою і одна подушка.

Над постелею висить у ногах коликса на верівках, поздовж над постелею висить на двох шнурках жердка, а на ній перевішений один ще цілий, грубо-білої барви кожух і полотнянка. Проти дверей видніє під стелею ряд образів: єсть Пречиста з малим Ісусом, святий Микола, пресвята Трійця, і святий Юр у дивовижній збруї, на зеленім як трава коні, неподібнім до жадної звіршини в природі, пробиває ще дивовижнійшого змія.

Під образами стоїть довгий стіл, накритий вузкою а грубою скатертю; під стіною стоїть під малим, ніколи не отвореним, з чотирма зеленими шибками, вікном, довга лава, а над лавою тлиця з поручем, на котрім опирають ся зверху жовті, а в середині на біло поливані миски.

За образами єсть Гнатов бібліотека: стара ілюстрована біблія, спадщина по вітці респітні, „Лист небесний“ виданий в Перемишлі і „Лицар і Смерть“, книжочка видана в Коломиї. Через цілу книжочку промовляє лицар до смерті в дуже

ображаючий спосіб, але коли хоче піднести руку узброєну мечем, рука слабне і опадає, неміж розливає ся по его тілі. Він зачинає промовляти до Смерті ніжно: просить, молить, але неможлима Смерть одним замахом коси вбиває его.

В хаті панує вічний сумерк. Віконце звернене в сторону високої ялинки не допускає ніколи світла; сині, круглаві очка покрили старе скло — і мрачно і сумно в хаті. Непривітно, суворо поглядають кривообразі лики святих і цілий той темний вигляд мужицької хати нагадує его чорну, непроглядну долю.

Коли Гнат ішов горі вуличкою, що вела просто до его воріт, жінка его Параня вийшла зі стайні з гралями в руках, а за нею мала донька, в синій, з білими очками, димчині. Вона приперла гралі до стіни і обі увійшли до хати.

Параня була жінка несповна трицяти літ; невеличка, грубоваата, круглого лица з квасним відтінком коло уст. Вона належала до тих людей, що вічно спішають ся, ніколи не мають часу; все, здаєть ся, пильну роблять роботу, а ніколи по їх руках не видно сліду. Гнат пізнав ся з Паранею на службі у старого учителя, де обоє служили по причині своєї бідноти. Відслуживши ся пібралсь і тягли свою бід.

Гнат числив ся в селі до мужицьких філософів, то значить: снівав в церкві з дяками, читав псалтиру при умерших в заступстві дяка, знав псалми та біблію майже на пам'ять і часто нарікав на сільські власти.

В неділі і свята по вечірні сходились д' него „жаждучі правди“; він читав їм „Апокаліпсу“, пояснював на свій лад страшні уступи, читав „Лицаря і Смерть“ і „Лист небесний“. „Жаждучі правди“ охкали, вдихали, зивали Бога й святих, признавались в своїй гріхохности і Гнат мав у них велике значінє й поважанє.

Гнат був уже при воротах; підхилив їх і ввійшов на своє подвірє. Ідучи поглянув мимоволі на ліво, де за плотом стояла довга, низька хата, в котрій сиділа по однім боці стара Таця Шуличка з сином парубком, а по другім боці єї жонатий син. На подвірю рубав молодий Шулик вербовий хаш на дубовій колодці, а стара Шуличка ходила попри стайню і заглядала до худоби.

Дзвенкнула залізна клямка і Гнат увійшов до хати.

— То ти, Гнату? Опізнив ся... — сказала Параня.

— Ледви-м приліз; ослаб-єм дуже... В голові палить..., — промовив Гнат.

— А подав-єсь?

— Не дали нани „реперту“... знаки за малі...

— Скарай їх сила божа! — нескливо заклала Параня.

— Нині рахманський великдень, може би-єсь корову обійшла, пригадуючи собі щось, сказав Гнат.

— Уперед повечеряєш; є борщ з фасолею.

— Де мені вечеряти?... Води подай...

— Нещастєчко-ж моє! Він хорий! Що я бідна з тою сиріткою пічу на сім світї? — зачала голосити Параня і вийшла до сіний по воду.

Дівчинка дивилась на батька і засунулась в кут, коло стола.

— А обарінок, тату? — спитала, ссучи пальці.

Гнат сидів під вікном, опустивши голову на груди. Він не чув нічого. Параня принесла в бляшаній кварті воду: Гнат пив жадно, перериваючи пите глибоким вздохом.

— До корови... Відьма тота коло своїх ходить..., — сказав Гнат, і Параня вийшла до сіний. Ту підїзла драбиною на під, взяла мішочок і виспала в подолок жменю маку. Увійшовши до стайні зачала пришіптувати і обсіпати корову маком.

2.

Гнат сидів непорушно на лаві. Его думки мішали ся страшенно і він напружував всі сили, щоби прийти до ладу. Перед его прижмненими очима лігала тьма-тьмenna дрібоньких золотих зьвіздок, що прискаючи в нові зьвіздки, зникали, то анов зливали ся в цілі вязки і гасли — а на їх місце підїймала ся якась безвидна темрява, відмінна однак від сумерку в хаті. Темрява тота мала вигляд чорної овечої шкіри, що повільно підносила ся в гору й опадала. По хвилі загарили ся в тій чорній масі червоні страшні очі: вони дивили ся на него вперто і сміливо, що шораз ближше,

щораз ближше підходять ті очі д' нему; він чує вже горячі, яке жарить его лице з тих огнених очей. Страх мов кліщами тисне его нутро; він зриває ся з лави і мимоволі поглядає у вікно. Пляма темна, круглава, що впала ему в око, здасть ся ему бабою, що стоїть під вікном — і він мов божевільний вилітає з хати.

„Прийшла?!" — бормоче він і біжить до стайні, де майнула Параня, що поралась коло корови.

— Ти?!... Відьма!... Ві-і-ідьма... Коби з тебе знак... — реве Гнат і схопивши жінку за горло, шукає за ремнем ножа.

— Гнатку!... Гва-а-авт!... Люди, ратуйте!... Я твоя жінка... — хрипить Параня і борикає ся з Гнатом.

— Ві-і-ідьма... — кричить несамовито Гнат і ріже ножем сорочку.

Параня прутнула ся надлюцькою натугою і вибігла зі стайні. Коло плота стояла Шуличка з синами.

— Що у вас таке? — питають вони.

— Прийміть до хати... — хлипає Параня, — зарізати мене хоче; з розуму зійшов...

Параня перелізла через пліт і ввійшла з Шуликами до хати.

— Дитина моя! Донечко моя! Ой, ой, ой!... — заводила Параня за дитиною, що лишилась в хаті.

— Ото „покаяніє"! Слюбну жінку різати... — говорив молодий Шулик.

— Чіпав ся, чіпав ся мене за корову, аж ему розум помішало, а я, най мене так Бог тяжко скарає, не винна, — обізвала ся стара Шуличка.

В тій хвилі хата стряса ся від ударів в стіну. Вікна дзвеніли, діти зачали плакати, а камінь летіло, гунаючи щораз сильніше в стіну.

„То розбій! В хату камінем шие!" — крикнули Шулики і вибігли з хати.

На подвір'ю стояв Гнат, тримаючи в руках великий камінь, готовий до нового удару в стіну. Его лице налило ся кров'ю з великої натуги, очі поблискували мов у кровожадної звіррини.

— Бери его! Вязи! — крикнув старший Шулик і оба кинули ся на Гната.

Почала ся уперта борба. Гнат вищав не своїми головами придавлений колінами молодшого Шулика. Голос его з початку сильний ослабав і переходив в стогін і хрипін. Шулики, похиливши его на землю, скрутили ему мотузком руки і ноги: він пручав ся, сині обручки показали ся на его руках; стогнав, звиваючи приглушеним голосом Бога, сьвятих, євангелістів.

— Що з ним робити? — спитав старший Шулик, звернувшись до жінок, що купкою стояли на подвір'ю, поховавши руки під запаски.

— Може би его до дому; най би на своїй постелі лежав, — просила Параня.

— Ото чудо! Той, скаменів би, вліз у чоловіка! — стиха говорили бабки.

— Що-ж ви, сирото, будете з ним робили? — жалібно допитувались вони Парані.

— Що я, бідна сирота, буду з ним робити? — заводила Параня.

Гнат лежав на землі охкаючи; від часу до часу пробував пирвати пуга, але ослабав і хриплим голосом кричав: „Перемогли ви мене, чортівські сини!..."

— Вставай! Ми тебе поведемо до дому, — взяли его вговорювати Шулики.

— Мучте мене! Мучте! На смерть мучте! Ангели небесні! Дивіть ся на мою муку, занесіть вістку Отцю небесному... Рани на голові, рани на руках... За гріхи мої? Господи, помилуй мене грішного! — жалібно молив ся Гнат і всі присутні дивили ся на него і зачали жінки хлипати й утирати очі кінцями запасок.

Шулики пристунили д' нему і взялись его підіймати. Знов нішла борба: Гнат опирав ся, кидав ся на боки і не дав ся рушити з місця. Крик побудив дальших сусідів — стала збирати ся щораз більша громада людей. Жінки збились в один гурт, вздыхали і допитувались; мужики обступили Гната і мовчки дивили ся на него.

— То, бачусь, як той, скаменів би, влізе в чоловіка, то, кажуть, бити его: то его, скаменів би, болять, а не того, що в ній сидить, — говорив один старший мужик.

— Бити, кажете?

— Як бити, кажуть, то він, зчез би в болото, вийде з християнина, — говорив далі мужик.

— Ба, чи не гріх катувати чоловіка? — спитав непевним голосом хтось з громади.

— Говори з дурним! Чоловіка не болять, лиш его, дух сьвятий при нас хрещених! — закінчив мужик і підступив до Гната.

— Ходіть, Гнатуню, до дому, ту чей почувати не будете? — обізвав ся він до Гната.

— Відступіть ся від мене всі „ділаючи беззаконіє"! Злодії, фарисеї лукаві! — злобно відповів Гнат.

— Беріть его на руки! — крикнув мужик — і шістьох пустило ся брати Гната.

Він валив звязаними руками, конав ногами, кусав, плював; мужики знов, оперши ся на теорії, що чоловіка не болять, лише чорта, не жалували ему стусанів і так з великою бідою перенесли Гната до его хати і зложили на постелі.

В хаті знайшли в куті непорушно стоячу дівчинку; вона не могла з ляку й слова промовити, лише рушала губами і не хотіла уступити з місця, аж мати прийшла і відтелепала її.

— Що я з ним робити буду? Головонько моя бідна! — заводила Параня.

— Цить, жінко! Не заводи; ми ту повартуємо коло него, а завтра, дасть Бог дочекати, треба дати знати війтови, аби з ним що зробив, як не прийде до розуму, — радив один мужик.

— У Львові, бачусь, чи де, є такий шпиталь для тих? — питав другий мужик.

— Та є, але треба би платити: а ту звідки потягне?

— Прийшло би на громаду платити?

— А що-ж ти гадав?

— Чей его Бог милосердний пробіть! — сказав зітхнувши один з мужиків.

Вони посідали на лаві, позакурювали короткі люльки і сиділи мовчки. Баби стояли в дверех і шептали, дивлячи ся на хорого, що впавши очі в стелю лежав не зважаючи на нікого і на нічо.

— Ба, з чого би то? — питала шепотом одна баба.

— З наслання... — відповіла друга.

— З наслання? А може з даня?

— Та від кого би данє?

— А Шуличка? Вона знає... — цілком з тиха говорила баба.

— З того би ему таке прийшло?

— Ідіть геть! З даня минути ся можна, — сказала баба і вони зачали розходити ся одна по другій до дому.

По дорозі вступали вони до сусідів; пугали до вікон; вистрашений сусід вибігав до синій і через заперті двері питав: „Хто там?"

— Та я, Василиха...

— Що там таке?

— Ви нічо не чули?

— Нічо; горить Боже хрань, чи що?

— Гнат з розуму зійшов, жінку зарізати хотів; ціла громада тамки таки вартує.

В кілька хвиль отвірталась зі звистом деревлява засува, отвіряли ся скриплячі двері і сусід з жінкою накинувшись, чим попало, біг дивити ся на Гната. [Конець буде].

По жнивах.

Щасливі дні насніли:
Минули ся жнива!
Бодай на дві неділі
Спокійна голова.

Зійшли вечірні зорі;
В росі лежать серпи;
Дрімать на оборі
Поскладані снопи.

А коло них заснула
Санхіра молода
Тоді, як повернула
Заглянути сюди.

Упала втома ночи
На рученьки дрібні
Та на зористі очі
Та на ніжки трудні.

І розстелилась всюди
Дрімота навкруги;
Поснули добрі люди,
Та чей і вороги...

Поснули... лиш сторожа
Під церковцею ще
Триває час, як може,
Нім нічка утече.

Т. Галіп.

ІГОР СІВЕРСЬКИЙ.

Преслілля й співомовний переклад Степана Руданського.

ПРЕСЛІВЛЯ.

— [Далі.] —

І „Знамена Владимирови достались Рюрику и Давиду, которые нося ихъ на рогахъ землю вспахиваютъ“. [А. Шишковъ].

І „Нынѣ стали знамена Рюрикови, а другіи Давыдови, но сіи сдѣлавшись могущими въ сапогахъ землю пашутъ“. [Пожарскій].

І „Нынѣ знамена его стали Рюрикови, а другіи Давыдови, но враги ихъ выпряженные въ плугъ вмѣсто воловъ пашутъ на нихъ“. [Грамматинъ].

І „Знамена его уже стали Рюрикови, а другіи Давыдови, но рога нося имъ пашутъ хвосты“. [Максимовичъ].

І „Знамена его достались одніи Рюрику, а другіи Давиду, но когда и они носятъ трубы [военныя] то знамена развѣваются“. [Дубенскій].

І „Теперь его стяги вмѣстѣ съ наслѣдствомъ доставшимся Рюрику съ братомъ Давидомъ, словно волы запряженные въ плугъ подъ ярмомъ ненавистнымъ никнутъ, межъ тѣмъ какъ тяжелыя коня свистятъ на Дунаѣ“. [Г. Гербель].

А мені здасть ся, що сеє місце можна толкувати далеко простіше. Я думаю, що „рози нося“, то не волі, а волинські князі Роман Мстиславич Володимирський*) і Мстислав Ярославич Луцький — внуки великого князя Ізяслава II. Перший із сих Волинців в 1199 році по просьбі Галичан став правити Галичом і тим підійняв на себе свого тестя Рюрика київського. Почали ся бійки і Роман два рази згянав Рюрика з велико-княжого стола і навіть постріг его в монахи, — отсе-ж то і є — „хоботы пашутъ“. А як хто мені скаже, що слово *Волинь* і *Волинський* не виходять з слова *вѣл*, бо тая сторона називала ся колись *Welyn*, то я знов скажу, що слово *welyn* так стосуєть ся до слова *Волинь*, як слово *welna* до слова „волна“, як слово „Велес“ до

слова „Волос“ і що значить ся всі вони мають ідею корінь „волъ“, і чере зто нема противи і тут мой думці.

7. Сорочки не трескоташа
Полозю ползоща только
Дятлово текотъ
Путь къ рѣцѣ кажутъ.

Слово „полозю“ звичайне читають „по лозію“, а із ліз роблять шляхи і заставляють повзати по шляхах то сорок, то дятлів, а я думаю, що слово „по лозію“ стоить замість „полозіє“ і значить *полози* [такі здоровенні вужі або які-б не було гаді рязу].

8. Рѣкъ Боянъ и ходы
На Святъслава пѣстворга
Старато времени Ярослава
Ольгова зоганя хоти.

Сего місця зівсім не можуть розібрати. От на приклад як его перекладає самий новіший перекладач слова п. Гербель.

Вѣдъ сказалъ же Боянъ,
Какъ и вѣщій Коганъ —
Пѣснотворецъ времени Ярослава —
Говорилъ въ старину,
Прославляя войну
И походъ старика Святослава.

Я думаю, що Коган через то називаєть ся Олеговим і Святославовим, що він жив у Олега і у Святослава Олегового батька, а пѣснотворцем старого времени Ярослава через то, що він їм сьпівав за Ярослава великого Святославового батька. На его то жінку [хоті], котра може зісталась бідною вдовою, Боян і сказав ходючеє слово [ходи]. Так єї слова я і перекладаю:

А пішло-ж ходючеє слово
Старого Бояна
І на жінку молодую
Сьпівака Когана,
Що жив колись у Олега
І у Святослава
І сьпівав їм старе время
Діда Ярослава.

е) Різномуджкі в мислях виробили і несправедливий поділ мислів і несправедливий поділ цілого слова. Несправедливий поділ мислів видно от в яких місцях:

1. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ плѣнъ изъ Бѣла-града;
Объси ся снѣгъ мѣлъ...

Сїї слова я розділяю так:
Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ полуночи;
Изъ Бѣла града объси ся
Снѣгъ мѣлъ...

2. Рѣка Стугна худу струю имѣя...
Уношу князю Ростиславу
Затвори Днѣпръ темнѣ березъ
Плачется мати Ростиславля
По уноши князя Ростиславѣ.

Тут слова „темнѣ березѣ“ зівсім не відносять ся до першої мисли, а до другої і показують місце, на котрім плакала мати Ростислава, значить ся їй треба відділити від першої мисли.

3. Страны ради
Грады весели,
Пѣвше пѣснь старимъ князямъ
А потомъ молодымъ.
Пѣти слава Игорю Святъславича,
Буй туръ Всеволодъ,
Владиміру Игоревичу!

Тут „страны ради и грады весели“ зівсім не від того, що вони могли сьпівати піснї і старим князям і молодим, а від того раді, що вечір повернув ся і закінчують не тільки мисль, але і цілую сьпіву, а що дальше — то уже присьпівка; значить ся єї слова треба розкласти так:

Страны ради
Грады весели.

Пѣвше пѣснь старимъ князямъ
А потомъ молодымъ пѣти.
Слава Игорю Святъславича!
Буй туръ Всеволодъ!
Владиміру Игоревичу!

То-ж саме можна сказати і за поділ цілого „Слова“. Звичайне его ділять на 12 часток чи пісень: але хочай і справді є декотрі місця, де сей поділ припадає по мислях, за то є і такі місця, де сполані мисли зівсім розлучні і розлучані зівсім сьпіні. Так —

1) Пісня VI закінчуєть ся словами:

Униша бо градомъ забрали,
А веселѣ поиче,
а VII починаєть ся
Святъславъ мутенъ сонъ видъ —

*) Руданський пише раз „Владимирський“, другий раз „Владимір“, то знов „Володимир“. Ми отже вєсюди для одностайности владємо: „Володимирський“ і „Володимир“, — *Вис. Зн.*

тогді як спійка між сими словами сама щільна і нерозлучна; тут або кінець пісні VI треба приложити до початку VII, або VII приложити до VI.

2) Пісня VIII відділяна від VII і відділяна дуже насильним способом. Уже і через то не годило ся-б єї відділяти, що вона продовг мови Святослава [бо співачови зівсім не було потреби викликати до князів, котрих уже за его часу не було, або були, та уже на других місцях і просити їх на поміч Ігореві]; а тут ще й поділ зроблено Бог зна по якому.

Слова:

Се у Римъ кричать
Подъ саблями половецькими,
А Володимєрь подъ ранами, —
Тута и тоска сыну Габову!

і слова:

Великий княже Всеволоде!
Не мыслию ти прилети позалю
Отня злата стола поблюсти?

Очебачне мають самий близький стосунк, бо і між Володимиром і Всеволодом був стосунк самий близький. Володимир разом з своїми братами обрав Всеволода своїм головою і великим князем, значить Всеволод і повинен був ратувати Володимира при лихій годині.

3) То-ж саме треба сказати і за пісню IX. Перша єї половина то продовг той-ж самої мови Святослава, значить ся вона і повинна бути приложена до пісні VIII.

Несправедлива спійка видна:

- 1) В пісні VII. Тут слова Святослава треба-б відділити від его сна і толкування его боярами; тим більше, що тут Святослав говорить уже не з боярами, а викликає то до Ігоря і Всеволода, то до князів.
- 2) В пісні IX кінець мови Святослава звязано з пригядкою співача за Всеслава, значить ся остатне повинно бути відділено від першого.
- 3) В пісні IX погоною за Ігорем Ізака і Кончака то-ж само можна легко відділити.
- 4) На остаток в пісні XII слова: „Півше півсь старымъ княземъ“ — до самого кінця то-ж само повинні бути відділені, бо вони уже не пісня, а приспівка.

Таким способом ціле „Слово“ я ділю на тринадцять часток, збиваючи усе окрім заспівки і приспівки в три поділи.

1. Заспівка.

I. Війна.

2. Виправа Ігоря і Всеволода.
3. Перша щаслива бійка.
4. Друга нещасна бійка, котра закінчилась полоном Ігоря.

II. Туга.

5. Нахід Половців на Русь.
6. Сон Святослава і товк его.
7. Плач Ярослава і виклик до князів.
8. Пригядка співачова за Всеслава і рівнівка давнього стану Руси зі станом співачиним співачови.

III. Поворот.

9. Ярославна благає помочи у світових сил.
10. Сьвітлові сили помагають і Ігор біжить.
11. Ізак і Кончак ідуть за ним у погоню.
12. Радість Руси з Ігорового повороту.
13. Приспівка.

27—29 лютого 1860.*)

З А С П І В К А.

Чи не гоже-ж то нам буде
Словом давним, брате,
Словом трудних оповідок
Пісню надпочати,
Пісню тому Ігореві¹⁾
Святослава сину,
Що водив колись на бійку
Храбрую дружину?
Та й початись тії пісні
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу
Як Боян²⁾ співаче.

Бо Боян той як кому лиш
За пісню береть ся,
То мыслию по дереві³⁾
Так і розтечеть ся.
І ганяє сірим вовком
Через гори, через яри,
І літає орлом сизим
Під самії хмари.

Лиш бувало уособиці
Давні спогадає,
Десять соколів на стадо
Лебедів пускає.
І котрою лебідку
Сокіл дотикає,
Та лебідка поперед
Пісню і співаче:
То старому Ярославу,⁴⁾
То тому Метиславу,⁵⁾
Що касожького Редєду
Зарівав на славу.
Або коли спогадає
Недавню годину,
То й красному Романови
Святослава сину.⁶⁾
Не соколів на лебідок
Той Боян пускає:
То він пальці свої вічі
На струни спускає.
І на живі тії струни
Лиш пальці наскочуть,

*) Зараз за тим „Преслілля-м“ [25—39 стор.] слідує на дальших картках рукописі [від 40—87 стор.] на правім боці [рукоп. картки] переклад „Слова“, а на лівім боці оригінальний текст „Слова“ розбитий Руданським на вступні відповідно до перекладу, щоби легше можна порівнювати з текстом. Щадячи місце под ємо тільки переклад „Слова“. В. Лук.
Випоски: [Автора Ст. Руданського. — В. Лук.].
1) Ігор Святославів — внук Олега, правнук Святослава, праправнук Ярослава I.
2) Боян — славний співач, співач між 1050—1080 роком.
3) Се-б то по інструментови.
4) Ярослав I. — прапрадід Ігоря.
5) Метислав Тьмутарканський, брат Ярослава I, в 1022 р. на поединку убив касожького князя Редєду і половин его віну і дітей.
6) Роман Святославів, красний брат Олега, діда Ігорового. Погиб в 1079 р.

То вони вже самі славу
Князям і бренькочуть.

Так пічемо-ж собі, брате,
Пісню ту співати
Від Владимира старого⁷⁾
До Ігоря того,
Що закріпив собі розум
На буйнії волі,
Що наострив своє серце
Відвагою в полі;
А з відваги і дружину
Повів молодецьку
За рідную землю руску*)
В землю половецьку.

I. ВІЙНА.

1.

Глянув Ігор против сонця,
Сонце померкало*)
І від него ціле військо
Тьмою прикривало.
А він каже до дружини:
„Братя і дружино!
Лучче-ж***) нам потятим бути
Ніж в полові гинуть!
А засядемо милі братя
На бистрії коні,
Подивим ся, погуляєм
По синьому Доні!“

Спала князєви охота
Дону скуштувати;
І в западі забув знамя
І став промовляти:
„Хочу з вами, Русинами,
Військом молодецьким
Копє***) своє приломити
В полі половецькім.
Хочу в полі половецькім
Голову зложити,
Або Дону великого
Шеломом попипти!“

О, Бояне, мій Бояне!
Старий соловію!
Пощебечи полки сїї
Бо я не умію.
Ти по дереві мисленнєм
Соловійком граєш,
Ти до хмари і до неба
Думкою літаєш.
Ти спови б враз і славу
І тогдішню горе
Ти слівив би за Трояном⁹⁾
Через гори-яри...

7) Володимир I. — батько Ярослава I. Але тут співача замовив ся і пічне свою співку не від Володимира, а просто від Ігоря.

*) В першій скрізь прикметник „руський“ всюди пишє автор великою буквою: „Руський“; так само на пр. „Римський“; natomiast „Русин“ — маємо: „русин“. — В. Лук.

8) Тут говорить ся за тую затьму сонця, що була 1-ого мая в день св. пророка Іреми.

**) В оригіналі всюди: Луче. — В. Лук.
***) В першій скрізь: Кіпе [Кипє]. — В. Лук.

9) Слово Троян запевне пригядує римського цїсаря Трояна і перейшло в полудневу Русь із Риму разом з его мечом і валом, котрий загорнув всю Червень і часть Подолії і котрий ще досі носить назву Троянового валу. Але наші прадіди думали, що слово Троян все ідно, що цар або цїсар і стали називати Троянами не тільки всіх римських цїсарів, але і своїх князів, як їх хотіли повеличати. Тут Трояном запевне називає ся Ігор.

Скажи-ж мені як почати,
Подай мені руку!
Може було так сьпівати
Олегову внуку:
Не соколи через поле
Від вітру несуть ся,
Галичі стада до Дону
Великого бють ся.
Або може, мій Бояне,
Велесовий внуче,¹⁰⁾
Може було так почати
Може було-б лучче:

Іржать*) коні за Сулою;
В Києві весілля;
Трублять труби в Новім-граді¹¹⁾
Стяги край Путівля.
Ігор тільки Всеволода¹²⁾
Милого чекає.
Аж Всеволод прибуває
Брату промовляє:
«Іден ти мій, брате-сьвіте!
Ідна моя слава!
Та-ж обидва ми, Ігору,
Сини Святослава!
Сідлай, брате, свої коні
А мої готові
Там у Курська осідлані
Стоять на готові.
А мої Куряни***) жваві
І сьвідомі діти:
Вони в мене під трубами
З маленьку вповиті,
Кінцем коия годовані,
Зросли у шеломи,
Путь-дорога їм відома,
Яри їм знакові.
У них луки натягнуті
А тули відкриті,
У них шаблі ізострані
І кривлею змїті.
Самі скачуть серед поля
Як вовки кроваві.
Шукаючи собі чести
А князєви слави!»

І вступив могучий Ігор
В стремено ногою
І поїхав з своїм військом
По чистому полю.
Сонце ему путь-дорогу
Тьмою заступає
І ніч стогне і грізбою
Птахів розбуджає.
І звїрина серед степу
Свище, завиває,
І на дереві високім
Диво викликає.¹³⁾
І шле чутку на Поморе,
Сулу і Суроже,¹⁴⁾

¹⁰⁾ Велес або Волос був бог череди; але чого Боян називавъ ся его внуком — сказати трудно.

*) В першій: Гиржать. — *Вас. Лук.*

¹¹⁾ Новгород Сіверський — столиця Ігорєва.

¹²⁾ Всеволод Святославів курський і трубчевський, меньший брат Ігоря.

**) В першій: скріз: Куряне, Половчане, люди і т. п. — *Вас. Лук.*

¹³⁾ Бог его знає, що то за диво, а сьпівують же і у нас:

Перейду я поле, стану на межі,
Аж моє диво пняне лежить
Ой, стану я гадати
Як би тєс диво назвати.

¹⁴⁾ Думають, що то було або Азієське море, або Судану-Врину

Волгу, Корсунь¹⁵⁾ і до тебе,
Тьмуторканський боже.¹⁶⁾
І Половці не готові
Дороги обрали
І до Дону великого
Степом пробігали.
І скрипіли їх теліжки
В опівнічну пору
Як лебеді розпушані
По синьому мору...

Веде Ігор своє військо,
К Дону поспішає,
А біда его без часу
Птахів опасає,
Та й вовки в ярах подобно
Лиха виглядають,
І орли на кости клетом
Звїрину скликають.
На червоні щити брешуть
Степові лисці...
О, руськая земле, земле
Ти вже на границі!

Довго-довго ніч смеркає
Зоря-сьвіт зашала,
Мгла на полі розкотилася
Поля покривала.
Заснув щебет соловійний,
Галки починають,
А Русини серед поля
Міцно спочивають.
І все поле згородили
Своїми щитами,
Шукаючи собі чести
А князєви слави.

2.

Рано в п'ятницю Русини
Половців нагнали
І полки їх поганії
Прахом потоптали.
І розсипались стрілами
По вражому полю.
Красних дівок половецьких
Гнали у неволю.
Брали золото й наволоки,
Брали оксаміти,
А лишкою мости собі
Почали мостити.
І мостили по болотах
Та по грузовинах
Опанчами, кожухами
Зречам Половчина.
А червоний stag і гілку¹⁷⁾
Білую хоругву
І срібнеє стружа, — дали
Олегову внуку.

І Олега гніздо храбре
Подрізати сіло;
О, далеко-ж воно бідне
В поле залетіло...
Ніби воно й не родилось
Само для обножи
Ні соколу, ні кречету,
Ні звїрині хижій.

¹⁵⁾ Давний Херсон Таврицький.

¹⁶⁾ Тьмуторкан був коло Азієського моря, де виспа Тамань, котра і сама колись називалась Тьмуторканською. [Див. Патер Жит. св. Никона]. До Олега Тьмуторкань був руським, а після Олега его завоювали Половці.

¹⁷⁾ Думають, що гілкою називалось знамя з почепланою на него кіньською волосіною [бунчук], бо і тепер часті військові гриви називають ся гілкою.

Ні соколу, ні, кречету,
Ні орлову синю,
Ані тобі, чорний ворон,
Вражий Половчину!
А Ізак уже сірим вовком
Вибігає з дому,
Кончак¹⁸⁾ ему сліди править
К великому Дону.

На другий день дуже рано
Руські поглядають,
Аж кроваві в небі зрі
Сьвіт оповідають.
Чорна туча іде з моря
І закрити хоче
Штири сонця;*)¹⁹⁾ а по ній
Блискавка михкоче.
Бути, бути сего ранку
Великому грому,
І дощеві йти стрілами
З великого Дону!

Тут то коням приломатись
Коням молодецьким,
Тут то шаблям потріпати
В шеломи половецькі
На сій річці на Каялі²⁰⁾
В великого Дону!...
О, руськая земле, земле
Вертай ся до дому!...

Ого й вітер внук Стрибога²¹⁾
Замахав крилами
І на руське військо з моря
Повів стрілами.
І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.
Ідуть з Дона, ідуть з моря
Половецькі сили,
Зі всіх сторін Всеволода
Полки обступили.
І бісові діти криком
Поле згородили,
А червоними щитами
Руські згородили.

Закричали Половчани
Заїржали коні...
І ти Туре Всеволоде,
Стоїш на бороні!
Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гремиш об їх шеломи
Стальними мечами.
Куди скочиш, де посьвітиш,
Шеломам блискучим,
Там голови половецькі
Валять ся на кучи.
І шеломи оварські
Щербаті валились,

¹⁸⁾ Ізак і Кончак — половецькі хани.

*) В першій: штири сонці. — *В. Лук.*

¹⁹⁾ П. Дубенський думає, що тучі — то Половці, а штири сонця — штири князі Ігорєвої дружини: сам Ігор, брат его Всеволод Трубчевський, племенник Святослав Ольгович Рильський і син Ігорів Володимир Путівльський.

²⁰⁾ Каяла-річка вливаєть ся в Дон і тепер називаєть ся Каяльня.

²¹⁾ Стрибогом наші прадіди називали вітрового діда. Слово „Стрибиг“ запевне рідняє слову „стрибати“.

Стриб в стремена давай драга!
Нехай шапа підтомяно
Стриб е й баєє.

Тел. довбський.

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились.
Та якій-ж ему, брата,
Дорогії рани!

Він забув життя і шани,
Чернигів коханий.
Забув звичай і обичай
І столицю ясну

І княгиню свою милу,
Глібовну прекрасну.²²⁾
²²⁾ Ольга — дочка Гліба Юр'євого і сестра Володимира Переяславського.

[Далі буде].

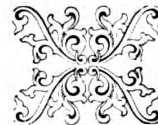
Марія Стюарт.

Трагедія в 5 діях. Написав Фрідріх Шілер.

З німецької мови перекладав Б. Грінченко.

[В. Чайченко.]

— [Копець.] —

Десятий вихід.

Лейчестер (сам вертаючись).

І я живу ще? Можу жити ще?
І не роздавить тут мене цей дах?
Хіба нема й безодні, щоб істоту,
У світі найгадчійшу, поглинути?
Що я згубив! Яку відкинув перлу!
Яке небесне щастє відіхнув!
Вона іде, преображений дух,
Я-ж мов присуджений тут застаю ся.
Де-ж мій замір, що з ім сюди я йшов,
Щоб серця голос задавити без жалю?
Дивити ся, як голова її
З померклими очима упаде?
Чи поглядом своїм вона збудила
У мене сором і своєю смертю
В кайдани до кохання віддала?
Ні, годі вже, недоліде, тобі
У жалючі жіночі вдаватися!
З кохання щастє не тобі судилось!
На груди панцер мідяний надінь,
І груди й чоло скелею хай будуть.
Як хочеш ти не втратити здобутків
З твого ганебного учинку, — ти
До краю мусиш довести його.
Цить, жалосте, і скамянійте очі!
Я хочу бачити, як умре вона.
(Зважливо йде до тих дверей, куди Марія вийшла, але не дійшовши спинається.)

Даремно! Як пекельний обнімає
Мене, — страшиного бачити не можу,
Не можу бачити, як умре вона!
А, цить! Що там? Внизу там під мною
Ось зробить ся страшне, нелюдське діло.
Я чую голосі... Геть звідси, геть!
Геть звідтіля, де страх і смерть панує!
(Хоче вибігти в другі двері, але вдрівши, що їх замкнено, оступаєт ся.)

Чи бог який тут прикував мене?
Те мушу чути, що боюсь побачити?
Деканів голос... умовля її...
Вона спинилась... Молить ся спокійно —
Ось тихо, зовсім тихо... Тільки чути,
Як хлипають, жінки ридать там...
Її роздягнено... А, цить! Колоду
Посунено... Навколішки стає
На подушку — вже голову кладе...
(Каже останні слова що раз з більшою безнадійною тугою і, трохи помовчавши, раптом починає тремтіти і падає зомлівши. Зараз же з низу чути невразний гомін, що довго не стихає.)

Одинадцятий вихід.

Друга світліна з четвертої дії.

Глизавета

(виходить з дверей з боку; її хода й руки виявляють великий невпій).

Нема нікого, що й звістити б до

Ніякої! Чи ввечора й не буде?
Чи сонце не спинило ся на небі?
І дожидаючим мучитись і далі
Я мушу? Чи зробило ся, чи ні?
Того й того однаково бою ся, —
Не зважу ся спитатись; не приходить
Ні Борлейф, ні Лейчестер, — їм обом
Звеліла виконати присуд. Скоро
Із Лондону поїхали вони, —
То все зробилось: пущено стрілу,
Вона летить і вже вона слухає.
Хоча-б за се збула ся я й держави, —
Не можу я стріли спинити. Хто там?

Дванадцятий вихід.

Глизавета. Паж.

Глизавета.

Ти сам вертаєш ся? А льорди де-ж?

Паж.

Льорд Лейстер та державний скарбівник...
[чий...]

Глизавета (дуже нетерпляче).

Ну, де-ж вони?

Паж.

Їх в Лондоні нема.

Глизавета.

Нема? А де-ж?

Паж.

Того ніхто не віда!

У досвіта обидва льорди швидко
І нишком на щось виїхали з міста.

Глизавета (палко).

Я королева в Англії!... (Туди й сюди ходить дуже неспокійно). Шіди
Поклич мені... Стривай!... Вона вже мер-
Нарешті прісторю мені на світлі! [тва.
Чого-ж тремчу? чого я так лякаюсь?
Мій страх у ямі вже, — і хто посміє
Сказати, що се зробила я? Ні, в мене
Оплакати жертву стане сліз. І досі
Ти тут? Хай сї-ж миті Девісон
Іде сюди! По графа Шрусбурі
Пішли... Та, ось він сам іде сюди.

Тринадцятий вихід.

Глизавета. Граф Шрусбурі.

Глизавета.

Витаю вас, лицарський льорде! Що
Ви скажете? Се щось важливе певне,
Коли приходите сюди так пізно.

Шрусбурі.

Велика королево! Давши щиро
Щоб славились твої діла, — сьогодні

Я був у Тoverі, де Курль і Нав,
Маріїні ті писарі, сидять, —
Іще бо раз бажав я упевнитись,
Чи правду свідчили вони. Доглядач
Темничний був збентежений, бояв ся,
Все не хотів мене до їх пустити, —
Аж поки я погрозами примусив.
О, Боже правий, що я там уздрів!
З скудовченим на голові волоссям,
З несамовитим поглядом, неначе
Там мордували фурії його, —
На ліжкові лежав Шотляндець Курль.
І тільки унізнав мене безчасний,
До ніг він кинув ся мені, кричав,
Коліна обнімаючи мої,
Звивав ся як як червак передо мною,
Голосючи, благав мене сказати,
Що сталось з королевою його,
Бо чутка, що присуджено на смерть
Її, і в товерські льохі добігла.
Як я сказав усе йому, додавши,
Що через свідчення його вона
Вмирає, — розлютований він скочив,
Вхопив товариша, до долу кинув, —
Бо божевільне сили додало, —
І задавити намагав ся. Ледві
Безчасного ми відняли у його.
Тоді вже проти себе повернув
Він лютисть: груди розтирав собі
І проклинав на всі пекельні муки
Себе й товариша і так казав,
Що свідчив не по правді він, що ті
Листи до Бабінгтона всі фалшиві:
В їх він не те писав, що королева
Йому казала, — спокусив його
Нав-лиходій зробити се. Він кинувся
Тоді лютуючи і вирвав геть
Вікно й на улику він став кричати, —
Аж позбирав ся звідусіль народ, —
Що він, Маріїні писар, той злочинець
Який обвинюватив не по правді
Її; що проклят він, кривоприсяжник.

Глизавета.

Ви кажете самі, — він божевільний.
Слова-ж від божевільного нічого
Ще не доводять.

Шрусбурі.

Так, але-ж самі

Це божевільство вже багато важить.
О, королево! Я тебе благаю:
Не поспішайся! Звели ще раз се діло
Щоб переглянути!

Глизавета.

Я се зроблю,
Коли того бажате ви, графе.

Не тим, щоб думала, що пери тут
За поспіхом недобре розсудили,
Але щоб заспокоїти вже вас.
Гаразд, що не пізно. Хай про нашу
Честь королівську ніхто не сьміє
І крихітки негарного подумать.

Чотирнадцятий вихід.

Девісон до тих, що й перш.

Глизавета.

Де, пане, присуд, що я вчора вам
Дала?

Девісон
(страшено здивований).

Той присуд?

Глизавета.

Той, що вчора я
До схову вам дала?

Девісон.

Мені до схову?

Глизавета.

Щоб підписала я його, хотів народ.
Я мусіла його вволити волю,
Я підписала з примусу і вам
Дала напір, щоб вигадати час.
Ви-ж знаєте, що я казала. Де-ж він?

Шрусбурі.

Віддайте, пане! Все бо відмінилось,
І розглядати меть ся справа знову.

Глизавета.

Не думайте так довго! Де напір?

Девісон.

Ой, Боже мій! Пропаща я людина!...

Глизавета
(швидко перепиняючи).

Не вже-ж ви, пане?...

Девісон.

Його вже в мене.
Згинув я! Нега

Глизавета.

Що?

Шрусбурі.

О, Боже правий!

Девісон.

У Борлєйфа іще з учора він.

Глизавета.

То так ви слухаетесь? Не звеліла
Хіба я вам, щоб берегти його?

Девісон.

Цього ти не веліла, королево.

Глизавета.

Нікчемний! Завдаєш мені брехню?
Коли-ж веліла я віддати присуд?

Девісон.

Ти не сказала віразно, але-ж...

Глизавета.

Мерзений! Сьмієш вияснять слова
Мої, своє криваве розуміння
Давати їм? Страшного лиха жди,
Коли з твого свавільного учинку
Нещастє станеть ся! Життєм заплатиш
За те! Дивіть ся, графе Шрусбурі,
Як тут на зло моє ім'я вживають!

Шрусбурі.

Я бачу... Боже мій!...

Глизавета.

Що кажете?

Шрусбурі.

Як що своєю волею, без згоди,
Твоїє він насьміливсь це зробити,
То судять пери хай його за те,
Що він Глизаветине ім'я
Зробив огидливим на віки вічні.

Останній вихід.

Ті, що й перш Борлєйф, а на прикінці — Кент.

Борлєйф

(схиляє коліна перед королевою).

Великий королеві довгі літа!
Всі ворогі її нехай загинуть,
Як Штутарт ся!

(Шрусбурі затуляє обличчє руками; Девісон
з відчаєм ламає руки).

Глизавета.

Скажіть, лорде, ви
Від мене смертний присуд узали?

Борлєйф.

Ні, повелительно, від Девісона.

Глизавета.

Моїм ім'ям дав Девісон його?

Борлєйф.

Ні, не казав цього...

Глизавета.

Ви-ж, не дізнавшись,
Яка моя єсть воля, поспішились

Зробити діло? Хоч той присуд правий
І сьвіт не може докоряти нам,
Та ви не сьміли милосердність нашу
Попереджати власними ділами, —
Тим вас прогонимо від себе ми.

(До Девісона):

Вас більша кара дожида, бо ви
Зробили більше, ані-ж мали права:
Вам звирене, що мусіли як сьвятість
Ви берегти, — віддати ви посьміли.
У Товеєр візьмуть хай його! Бажаю
Я, щоб його осуджено на смерть.
Мій чесний Тальботе! Єдині ви
З усіх моїх порадників правдиві
Були, — так будьте-ж далі ви мені
Проводирєм і другом.

Шрусбурі.

Не жени

Своїх від себе найвірнійших друзів,
Не куй в кайдани тих, що задля тебе
Так працювали й задля тебе-ж зараз
Мовчать! — Мені-ж, велика королево,
Дозволь тобі вернути сю печать,
Що мав від тебе я дванадцять років.

Глизавета (збентежена).

Ні, Шрусбурі, не мусите тепер
Мене покинути!...

Шрусбурі.

Прости мене!

Занадто я старій, і немощна
Моя рука до діл твоїх нових
Не здухає печаті притискати.

Глизавета.

Той, хто життє обратував мені,
І покида мене!

Шрусбурі.

Зробив я мало, —

Не міг бо я тобі обратувати
Того, що є дорожче від життя.
Живи, царюй щасливо! Ворог твій
Вже мертвий: нічого тобі вже більше
Боятись, ні на що тепер зважати.

(Виходить).

Глизавета

(до графа Кента, що входить).

Хай граф Лейчестер прийде!

Кент.

Лорд Лей-

У Францію поїхав кораблем. [Честер
(Глизавета перемогла себе і вдає спокійну. За-
віса спадає).]

Жінки при Чигиринським дворі

в другій половині XVII. віку.)*

Стаття **дра І. Ролього**. Переклад **Василя Лукича**.

— [Далі.] —

Самітне житє в Суботові було мало
притягаюче; гетьмана переважно не
було в дома, і гетьманша постановила
розігнати нудьгу. Між двораками був
молодий родинникар, котрого

ницький привіз зі Львова і зробив
єго своїм касиром. На нїм і спи-
нилась увага Олени: „Здає ся,
вона поводитись з ним доволі сво-
бідно“, — каже сучасний літопи-

сець.¹⁾ Спершу ніхто не прив'язував ся
до сего значіння, але особливша увага
гетьманши до безрідного хлопця з часом

Радзивицькі Радзивицькі, II, 437.
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

викликала підозріння старшого п'яніска, запеклого ворога Олени. Він підглядав і висліджував — але мовчав. Новий випадок до краю погубив і знищив гетьманшу. Було це в 1651 році. В половецького лютого гетьмана з військом вибрався до Бару.¹⁾ Виправа не клеїлась, особливих користей не було видно, край був зруйнований, не було з чого жити війська, і доконче треба було звернутись до власних средств гетьмана. Богдан післав за грини до Тимоша. Показався недобір в одній бочілці з золотом, почалося слідство над касиром, котре був син гетьманів. Провинник признався до всего, і вказав на гетьманшу як на помічницю; як він казав, вони мали намір втіти з краденим золотом у Польщу. Певне, що про результати слідства донесли гетьманові; може бути, що й він сам видав засуд, поручивши синові єго виповнити. Як би там і не було, при кінці цвітіння або з початком мая 1651 р. засуд виконано як найдокладніше, з цілою характеристичною для епохи лютоюстю й наругою над безоборонною жінкою. Осьвіцім подробицею описав єго погану процедуру: обидвоє згинули на шибениці, алажені з брами суботівського двора.²⁾ Єрлич подає, що тоді повісили семеро.³⁾ В такім злучаю в окрадовану гетьманську касу брали участь і інші особи. Незвісний кореспондент з табору під Білополем твердить, що гетьманшу страчено в очах Тимоша.⁴⁾ Як би там зрештою і не було, факт страчення не підпадає ніякому сумнівові. Так скінчили житеє ся „милосердна до невинно терплячих Естера“, не виголосивши помилування у того, котрий їй багато дечим був обов'язаний. Тільки Юрась проводив єї з словами в могилу, бо він був присутний на приказі брата, як мачуху трачено. Коли до Хмельницького дійшла вістка про подію [10 мая], гетьман понав в тяжку тугу і розпучу.⁵⁾ Вістку про таку погану смерть одержали і в таборі під Берестечком, сам король повідомив про се в часі вечери, що дало привід до глузovania.⁶⁾ Коли Чаплинський ще жив, то міг тепер вільніше віддихнути: він поквітував ся з гетьманом.

IV. Ганна Филиппа, третя жінка Хмельницького. Розанда Лупул, жінка Тимоша; трагічна єї доля. Становище українських женщин перед смертю гетьмана.

1651 рік належав до найбільше невдачних для гетьмана: трагічна історія з жінкою, а відтак похід, що скінчив ся розбиттям під Берестечком. В битвах він

стратив найліпших приятелів: в одній з них вбито Тугая-Бєя; в часі штурму козацького табору згинув „єрусалимський“ патріарх Евдокій, що кілька літ проживав майже безперервно при гетьманській дворі. Мало того: втека з поля битви, полон у кримського хана, котрому треба було дати 800.000 таларів чи золотих яко викуп.¹⁾ Козацтво почало бунтуватись, голода задувала усунути Богдана з гетьманства, — треба було успокоїти бурю і шукати підмоги та ратунку в краю і поза ним. Не вважаючи на всі ті труднощі і клопоти, гетьман в осени 1651 року женить ся втретє з Ганною Золотаренко, званою звичайно Филиппою, правдоподібно після імени першого чоловіка, бездітною вдовою, не першої вже молодости.²⁾ Се була жінка поважна і скромна, правдоподібно більше розвита й освічена, ніж єї попередниця. Вона завела деякий лад на дворі гетьманській: менше стало галасу, п'янства і бальovania; гетьман забавляв ся переважно або у своїх підвладних, або на самоті, без свідків, у своїй світлиці; ворожки вже не брали участі в нічних п'яничнях і висказували свої пророцтва при обстановах не так вже урочистій. Упадаючи на силах гетьман відносив ся до жінки з поважанем і слухав єї рад і намов. З часом Ганна стала по стороні московської партії; два брати єї, Іван і Василь Золотаренки, з скромних сотників стають небагом полковниками, — перший корсунським, а другий ніжинським. Іван, як спосібніший, поводить сестрою, а через ню й гетьманом; він рішає долю батогських полонеників,³⁾ часто сповняє уряд наказного гетьмана, особливо-ж в 1653 і 1654 р.; тоді-ж, на чолі відділу о 26.000 людей, він воює на Біло-руси,⁴⁾ помагає цареві Олексієві Михайловичеві, займає Гомель, Черчерек і Новий Бихів. За се він одержав нагороду, що єго в громаді визначували: цар відступив єму в дідичне володінє Батурин, подарував єму срібний кубок з інкрустаціями о вартості 180 карб., і чимало соболів; такими-ж ласками наділяє цар і підвладних наказного гетьмана.⁵⁾ Брати Золотаренки мали велике значінє між козаками і правдоподібно впливали на них в користь гетьмана, що після нещастя під Берестечком потребував підмоги. Богдан став якший, лагідніший і на якийсь час спокійніший, може бути під впливом розгрому, а по часті завдяки родинному спокою. Гетьманша мала при собі жіночий двір і окремих прислужників (писаря, джурів, гайдуків). Цікаво, що вона своєю властивістю видає Густинському монасти-

реви універсал, в котрім приказує прилучним горожанам не нарушувати монастирських маєтностей, дарованих кн. Вишневецьким і потверджених Богданом.¹⁾ Вже з сего акту, опроче одного в своїм роді, можна справедливо виводити, що Филиппа мала великий вплив на гетьмана. З ріднею Богдана вона живе в згоді і в мирі, принайменше нічого не звістно про сварі. Тимош, розправившись жорстоко з першою мачухою, успокоїв ся; Юрася віддали на науку до Києва; старша дочка, Витовська, стояла близько до гетьманши, молодша, Нечаєва, держалась трохи здалека, але єї витали радісно коли приїздила до Чигирина або до Суботова, а чоловік єї часто воював під начальством Золотаренки. Навіть з писарем війська запорожського зміла згоджуватись гетьманша, — очевидно, тут багато значили дипломатичний манір писаря і ся обставина, що Богдан годив ся з найріжкороднішими напрямками між близькими єму людьми, позаяк єму треба було оглядатись на усі боки.

Грізний гетьман, після власного одруження і успокоєня України, задумав оженити Тимоша. Тимошеви ледви минуло тоді 17 літ, але для гетьмана на першім плані стояли династичні проекти; треба було квалитись, бо задуманому союзови грозило кожної хвилі небезпеченство. Суджену для сина треба було здобувати через два роки і пролати чимало крові своєї й чужої, щоб тільки добитись мети. Історія сватання з дочкою молдавського господаря Василя Лупула надто вже звисна, щоб єї тут подробицею переказувати.²⁾ Дітнемом ся єї хіба з огляду на звязь із змістом сих нарисів. Треба тямити, що Василь Лупул був родом з Альбанії, займав ся торгівлею в Стамбулі, відтак за господарства Мойсея Могили осів в Молдаві і дослужив ся уряду великого „дворника“ [канцлера]. Жінка єго, венетянка, дочка драгомана Грилло, вмерла скоро, полишивши вдівцею двоє дівчат: старшу Олену і молодшу Розанду, котру деякі літописці називають Іриною. Лупул заробив собі на торговлі великий маєток і задумав статись володарем, а молдавське господарство можна було купити. „Хто більше дасть Туркови, той і господар“ казали в Польщі.³⁾ Сей інтерес обіцював великі доходи, і Лупул терпеливо дожидав пригожої хвилі, панькуючись коло вельмож надишаха, котрі любили брати подарунки. В 1634 р. єго вкінці потвердили на молдавськєм господарстві. На підставі нового султанського розпорядку, по кожних трьох роках треба було їхати до Стамбулу і випрошувати продовження добродійств надишаха, иншими словами, синати золотом без кінця.

¹⁾ Костомарів, II, 305.

²⁾ „Отрывки из дневника“ I, с. 58: провинники звязали sicut erant in actione adulterii.

³⁾ „Летопись“, L, 120.

⁴⁾ Грабовський: „Starożytności polskie“, I, 353.

⁵⁾ „Акты отн. къ исторіи Ю. и З. Р.“, III, 452.

⁶⁾ „Освѣщеніе“, 59.

¹⁾ Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza II, 198. — Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, II, 391.

²⁾ Костомарів: ibidem II, 398. „Wojna z Kozaki i Tatarą“ 278.

³⁾ „Historia panowania Jana Kazimierza“. Познань, 1840, I, 148.

⁴⁾ „Акты отн. къ исторіи Ю. и З. Р.“, XIV, 712.

⁵⁾ Ibidem 172—174, 179.

¹⁾ „Кіевская Старина“, I, 213 (1882 р.).

²⁾ Шайноха: „Szkice historyczne“, IV, 1—77. — Кубаля: „Krwawe swaty“ [szkice historyczne], II, 131. — Драгуля З.: „Domna Rozanda“ (drama) 1884. — Венгрийський: „Свадьба Тимоша Хмелі“, Київ, 1887.

³⁾ „Pamiętniki do panowania Zygmunta III“, II, 134.

Але за те господар міг немилосердно обдирати своїх підданих, що Лупул і робив дуже сумлінно. До турецької каси державної треба було платити „мукоера“ [данини] 75.000 левків, за що доходу одержувалось 400.000, а властиво значно більше; не дивно отже що масток Лупула заєдно зростав.

В 1639 р. господар оженив ся вдруге з Черкеською і завів на своїм дворі нечувану розкіш. Про багатства Лупула оповідали чуда. Літописці за-

едно згадують про 6 мільйонів червоних золотих Лупула, і ся сума не зміняє ся, неважаючи на всякі розходи і втрати. З Польщею, котра була в постійних зносинах з Молдавою, господар жив у великій приязності, — бо сюди можна було сховатись на злучай катастрофи. Старшу свою дочку Олену видав Лупул за польського вельможу кн. Радивила, чому противилась Порта.¹⁾

¹⁾ „Pamiętniki Radziwiłła“, II, 154.

Весілля відбулось в Ясах в 1645 р. Між гостями було чимало претендентів на руку молодшої сестри Розанди, 15-літньої красуні: згадаємо лише про старосту сніатинського Петра Потоцького, кн. Дмитра Вишневецького, Жигмонта, брата Ракоцького, князя семигородського. На честь молодих виправили Потоцькі в Каменці величавий бенкет, на котрий прибула й Розанда з махучою. Забави тягнулись кілька днів.

[Далі буде].

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Складка. Альманах на споминь Владымыра Стенановича Александрова. Року божого 1895-го, Спорудивъ К. А. Билиловський. — В Харкові, 1896 р. 271+7 неч. стор. вел. 8°. Ціна 75 коп.

В третім томі „Складки“, значно обкромленій цензурою, взяло участь 16 письменників, а саме: Мордовець, Чайченко, Самійленко, Білиловський, Старицька, Леся Українка, Стещенко, Кропивницький, Кононенко, Вороний, Григорів, Козлів, Шамрай, Ружий, Гурин і Вячеслав Александрів.

Значну частину збірки займають поезії, з котрих найкраща вийшла зпід пера Самійленка [Посвята] а відтак поезії написані самим редактором [Над могилою, Пісня поета, Лист], Чайченком [Щастє, Над труною, З минулого] і Старицькою [Наді мною ліс менече]. — В прозовій частині перше місце що до вартости займає „пів-історичне оповіданє“ Д. Мордовця про „Келех Карла XI“, з котрого прадід автора пив з королем Карлом під Полтавою: опісля сей келех при події добица дав цар згаданому прадідові і тепер він неруховує ся з великою пошаною у автора. Річ написана з властивим авторови гумором, читаєть ся залюбки: особливо-ж оповіданє авторової бабусі передане справді по майстерськи. Л. Старицька заступаєть ся над філософічною темою „На вищо“ й „Куди“, котрої люди не можуть розв'язати. І авторка не в силі се зробити. Друге її фантастичне оповіданє „Три други“ [Мрія, Сновія і Смерть] має за тему рівно-ж „жарністє сего світу“. Обидві річи написані з великим артизмом і повні поезії: се справдешні поезії в прозі. — Велика поетична також легенда Лесі Українки під заг. „Щастє“. — Редактор збірки помістив: „Коротенькі споминки про В. С. Александрова“, обіймаючи час 9 літ — від 1884 до 1893 року. В них живими кольорами малюєть ся симпатичний образ покійника в его домашнім житю, відносинах до людей [між тими головн до самого автора] і в его громадській, а передовсім літературній діяльності. З тих споминок довідуюмось про заходи В. А.—ова коло видання двох перших томів „Складки“ і про історію їх виорядкування. Відтак вилежена зручно в статю, звісна нашим читачам, автобіографія В. А.—ова, по котрій наступає [неповний] спис написаних покійником творів, з котрих дві драми „Богдан Хмельницький“ і „Правдиве коханнє“ — а навіть дозволена цензурою „Біографія гетьманів“ досі на жаль не надруковані. Статя кінчить ся наведенєм ось якої, самим покійником собі скоюнонованої, епітафії: „В. Ст. Александров || Доктор медицини || Помер . . . || З тієї-ж самої причини || З якої й всі ті помирають || Що медицини овсі й не знають ||

Майже половину книжки займають: „Маруся Чурайвна“, драма в 5. діях а 9 відмінах В. Самійленка, — і 5-та дія опери М. Кропивницького „Вій“. Самійленкова драма, написана прозою й білими віршами, має за основу оповіданє Ф. Шаховського „Маруся Чурай — малороссійская Сафо“, надруковане в Петербурзі ще 1839 р. Се й головна хіба, що автор не користувався новішими в тій справі працями. В драмі се перший дебют нашого письменника: тож і годі дивуватись, що в мальованю характерів, представленю до-тичної епохи історичної і в самій композиції добувають ся деякі ще хіби. Мимо те одначе „Маруся Чурайвна“ завдяки

прегарній поетичній формі, чудовій мові і багатом історичним місцям, повним правдивої поезії, читаєть ся залюбки від початку до кінця. — З одної дії нової опери М. Кропивницького тяжко виробити собі думку про вартість цілого утвору: нам справді дивно з якої речі поміщено в збірці сю виймку.

Збірка відбита на добрім папері, з вінетками, презентує ся дуже гарно. Тільки коректа... До збірки долучений, звістний нашим Читачам, портрет В. А.—ова, а крім того при кінці додано поти композиції М. Лисенка до слів Александрова „Моя могила“. Ціна видання — дуже низька. „Складку“ можна купити між иньшим в книгарні Йогансона у Київі.

Добра порада. Оповідання. Написала М. Загирія. — У Чернівці, 1896 р. 31 стор. 16°. Ц. 5 коп.

В книжочці даєть ся „добра порада“ на те, що робити, як кого покує ся сказана собака, — і на двох молодих жінках, з котрих одну Олену повезли батьки до лікарні в Харкові, де її вилічено і вона була відтак зовсім здорова, а другу Орину відвезли її родителі до діда-знахаря, аби він відшентав скаженину, почім вона опісля згинула в тяжких муках, — виясняєть ся способом наглядним, що в хворобах треба вдатись до вчених лікарів а не до знахарів-дуриків. Се оповіданє може бути взірцем, як треба писати для людю, аби він читав книжку залюбки і з користю для себе. А з сеї книжочки він легко і добре навчить ся, як лічитись, коли кого навістить се тяжке лихо та й длячого таке ліченє помагає. Книжочка написана дуже гарно і доброю мовою; тільки не згодили-б ся ми з уживанєм таких провінціалізмів, як: шо, вкусе, просе, другого дії, тілки, кілки, поввіходють, сторія і т. и.

У тиснон бабы. Написавъ О. Я. Конисський. — У Київі, 1896 р. 32 стор. 16°.

До оповідаччя приїхали зимою на хутір два его знайомі — Трохим Шморгул та Петро Моргул і оповідають ему про неморальний випадок, який отсе трафив ся в їх селі. Богатий мужик Іван Пухлина мав однісенського сина Дмитра, він посилав его до школи повітової й губерньської, відтак син не хотів далі вчитись і вернув до дому, та не газдувати але байдки бити. Коли-ж навкучилось ему таке жите, задумав він оженитись з вдовою Варкою Ходотихою. Вже перед тим сприятелів ся він з місцевим писарем Василям Рудим, а той підмовив его витуманити у батька запис на ґрунт, удаючи, ніби то Варка інакше не хоче йти заміж за него. Батько згодив ся; позаяк одначе зі зглядів формальних не міг зараз підписати у нотаря „уступної“, тож за радою останнього підписав вексель на три тисячі. Після весіля, коли за дозволом суду усунено формальну перешкоду, зїзнав Іван на річ сина „уступну“, та на жаль забув відібрати векслі. Синок між тим пе-занимаєть ся з своїми приятелями та марує масток; коли-ж ему вже ставало скрутініше, підмовив его Рудий заскаржити векслі. Старий взяв ся по раду до Рудого, не знаючи, що саме він підмовив Дмитра до сего вчинку: Рудий порадив виставити позірні векслі на 30.000 карб., взяв їх, а відтак заскаржив сі векслі. Суд приказав описати і оцінити масток Івана а его самого посадив в тюрму за те, що навмисне зробив ся банкрутом. При розправі судді при-

сяжні его увільнили, а суд випустив Івана; та Іван лишився ще переочувати. Другої днини дивлять ся — а Цухлина вже заляк. Се все трапило ся ему диятого, бо він грав з сином в „тісної баби“. Тож тепер Шморгуї і Моргун приїхали порадитись, як би їм пограти ся з Рудим „у тісної баби“.

Між дрантеж, яке цензура дозволяє друкувати нашою мовою, любо спинитись на гарнім оповіданню нашого ветерана, котре представляє не тільки неморальний але просто відразливий факт, який одначе на жаль таки практикує ся...

Василь Лукич.

ЖИТЕ МИХАЙЛА ПЕТРУШЕВИЧА.

Несподівана і скоропостижна смерть мого незабутного друга, Михайла Петрушевича, так поразила мене, що доперва тепер можу взяти ся до оповідання его життя.

Его літературну спадщину, котрої часті передав мені покійний ще за життя сам до прочитання й осуду, а другу часті прислав мені отець покійного, Йосиф, заявивши в листі писанім власноручно і додученім до посилки, що „в імені своїм і своїй синовій, Ольги з Целевичів Петрушевичової, дає мені повне право розпоряджати цілою Михасевою літературною спадщиною, а то так тою, що сам мені прислав, як і тою що находить ся в редакції „Зорі“ або в чіх небудь руках“, — доперва тоді зможу піддати критичному оглядові, як усі его твори, а принайменше до друку пригожі, будуть видруковані.

Михайло Петрушевич родив ся 10 вересня 1869 р. в Космачі, де отець его, Йосиф, був учителем в народній школі. В надолісті того-ж року перенесли ся Михайлові родичі на нову посаду до Новиці коло Калуща, де живуть і до нині. Тому то і всі спомини з дитячого его віку були звязані з Новицею. Новиця то село на полудне від Калуща; лежить на горбі, котрим починає ся в тих сторонах північна збіч карпатська. Одно з найвищих місць того горба займає сад і пасіка Петрушевичів. З саду розпостирає ся широкий видокруг на околицю; звідти як на долоні видно віддалені о кільканайцять кілометрів Калущ і околичні села, а Лімниця і Чечва в погідний, ясний день видіють блискучими лентами.

Перших одинадцять літ прожив Михайло безпереривно в Новиці, а граючись весною і літом в саді, приглядав ся не раз гарним круговидам і вже змалку доходив до пізнання, що не тільки світла, що в вікні. Шкільну науку розпочав у батьківській такій школі в Новиці з незвичайною охотою. До четвертої класі школи нормальної ходив у Калущі в р. 1880/81, а скінчивши її з визначним поступом в науці, перейшов в р. 1881/82 до гімназії станіславської і скінчив її рівно-ж з визначним поступом в р. 1888/89. Шість перших літ наук гімназійних прожив Михайло в бурсі під покровом о. Николая* а два останні роки у проф. реальної школи, Боровічки, яко домашній учитель его синів. Причиною зміни мешкання було придавлене бурсовим порядком і доглядом розвиваючого ся що раз більше духа, котрому за мало було лектури самих шкільних книжок і дозволених для молоді надзором бурсовим. З тої причини хотів Михайло навіть перенести ся до Львова, однак родичі на се не позволили і тому пише він до мене дня 19 липня 1887 р. так: „Кінчу моє „краткоє писаніє“, а спіжну ще, що мої „наміренія“ перенести ся у Льва град не „зістались“; родичі супротивляють ся; боять ся, щоби мені в чужій гімназії зле не повелось і т. д. і я з початком року шкільного явлю ся як найточнійше в нашій любім Станіславі“.

Коли-ж не вдалось ему перенести ся до Львова, то повелось ему бодай замешкати поза бурсою і роздобути більше волі.

Пожитє его з товаришами в бурсі і школі зобразив дуже добре в „Зорі“ 1895 ст. 459 Василь Ріленко, що був тоді о дві класи в гімназії вище від нас, та не гордуючи нами „учитерами“ як другі его товариші, відносив ся до нас щиро-дружно, а вже найщирійше до Михайла, хоть покійний і его не раз умів подратувати своїми жартовливими вигадками, називаючи его приміром „руським Вальтер-Шкотом зі Ско-
moroх in spe“, або як небудь подібно диятого, що Ріленко

уже тоді ставляв перші кроки на літературній ниві. Приходячи часто до бурси чито для науки з товаришами-бурсаками, чи на спільну лекцію музики, або такі для забави, був я не раз свідком описаних Ріленком жартовливих вигадок Михайла на товаришів-бурсаків. Взірцем тих вигадок були мабуть сьвітововки Руданського, помішувані того часу в „Зорі“, котру Ріленко ввів якось звідкись роздобути і по виповненню школярських обовязків вчитував, а часом і нам молодшим показував. За приміром Ріленка, котрого девізою було тоді: „учба і занятіє“ брали ся й молодші товариші до читання й пізнання своєї й чужих літератур, а деякі почали й проби писання поезій або перекладання на руську мову вшодобаних творів в чужих мовах. Між ними був і Петрушевич і се була причина, диячого він уже в шестій класі затужив за більшою свободою, ніж була в бурсі.

Охота до писання прокидала ся в Михайла найсильнійше з початком шкільного року, в осени по приїзді з села до міста і тревала цілу зиму й весну; під літо, трохи в наслідок змучення укриванем нешкільного занятія перед директором бурси, а трохи таки в наслідок змучення цілорічною працею шкільною і вичікуванем шкільного відпочинку слабла у Михайла охота й сила до писання. В наведенім вище листі пише він сам на початку великого випочинку (ферій): „Нуджу ся вже від тепер. Читати мені се не хоче ся, а муза спить, не кліне бодай на хвилю... Прошу тя, напиши до мене обширний лист: зачнім яку диспуту на пера“.

В одній з поезій писаних в часах гімназійних наук він сам називає осінь найпригіднішим для себе часом творення. І дійсно найбільше его спосібних до друку поезій повстало в осінних і зимових місяцях двох останніх літ науки гімназійної.

Літературу руську і польську знав Михайло в обсягу далеко вистаючим поза рамки програми науки гімназійної. З усіх руських авторів найбільше цінив Шевченка і Франка. „З вершин і низин“ кілька місяців носив нерозлучно при собі, висказуючи часто свій жал, що такий талант як Франко задля житєвих обставин не може працювати для науки й літератури виключно руської. Недостатки руської літератури так живо его дотикали, що коли зачув деє від когось про виску платію англійських військових лікарів в Індії, в молодечім пориві готовив ся по maturі сгудіювати медицину, а відтак вступити на кілька або й кільканайцять літ в ту золото-дайну службу і з заслужених грошей утворити фонд для забезпечення безкурного життя таким талантам, котрі могли би збогатити руську літературу такими перлами як пр. „Панські жарти“, або в історичній повісті дати належну відправу Сінкевичови за зогидженє Русинів в повісті „Ogniem i mieczem“. Відтак розчисливши ся зі скупими своїми силами фізичними, понехав ту жрію, а зачав вигрівати в собі иньшу, щоби стати покровителем руської літератури і національного відродженя, забажав добити ся впливового становища, приміром „руського Красіцького“. При нагоді розмов на сю тему не міг покійний ніколи поздержати обовяз жалю й невдоволення, що нашим владикам*) література руська так байдужна. Се й було одним з товчків, що спонукали его по maturі записати ся на виділ теологічний, котрий сам про себе не промовляв ему до душі. Побіч того спонукали его до того

*) Годі се очевидно відносити до С. Ем. кардинала дра Сем-братовича, котрий заодно цікавить ся і підпомагає рідне письменству.
— Ред. „Зорі“.

кроку й інші мотиви більше особисто-матеріальної цілі. Незасвідчені його родичі не могли дати йому удержання на іншим виділі університетським, а кидати ся в борбу за хліб насущний для виживлення себе своєю працею в часі студій університетських, не мав відваги задля слабого здоров'я „хрущоватої“, як сам мовляв, „своїї конструкції“. Той примус студій теологічних надіяв ся Петрушевич нагородити собі рівночасними студіями філософічними, що мали стати ся для него основною підвалиною намірених праць літературних. Про се пише до мене в листі з дати Новиця, 21/9 1889 р.: „Я задумую у Відні записати ся і на філософію — си буде лиш можна — бо теологія мені дуже не в смак; беру той фак з волі родини“. В слідуючій листі з дати 10/12 1-89 пише так: „Я з теології не дуже задоволений: самі науки схоластичні; ...подробности і ...софістерія, от і ціла наука“. Про намірювані студії філософічні пише в тім самім листі далше: „О ходженю на інші предмети мови нема, бо роботи купа: що тижня два colloquia, одно з догматики, одно з сьвятої історії, а всі по латині. Один предмет, що може ще зацікавити, єсть філософія і логіка, але виклад німецький, а проф. Müller так скоро говорить, що чоловік спершу сидів як на турецькій казаню. Самі родовиті Німці зразу его не розуміли, так скоро викладає. Тижнево маєм 21 годин; крім того пересидую 3 години денно в університетській бібліотечі, де читаю тепер літературу англійську“.

Про життя семінарицьке в тім же листі пише далше: „В семінарії впошні добре: маєм ту читальню, де бувають що неділі відчити. Я мав оден, а іменно: „Байронові Каїна“ і „Смерть Каїна“ Франка (порівняне). Сеї неділі буду читати: „О поглядах естетичних Платона і Арістотеля а сучасних поглядах естетичних“. Ту дає ся дуже відчувати брак всего, що рідне та близьке нам. Сьвят руських не сьвятків ся цілком, лише латинські. Маю ту колеґів Німців, Мадярів, Моравців, Чехів і Шкотів. Ми (Русини) тримаємо лиш з Чехами; дуже нам прихильні — притім патріотичні і мудрі хлопці“. В листі з дати: Відень 31/12 1889 р. пише про життя семінарицьке знов так: „Читальня гарно розвиває ся: що неділі єсть відчит; попередній неділі мав К. Студинський відчит о Артемовським, з котрого много нових річій довідались ся. Мій перший відчит прийняли слухачі добре, особливо хвалено мій стиль, а що до суті закинено брак зображення характеру Байронової Ади. З другого мого відчиту не могли слухачі багато скористати, бо степеневане поняття о штунці у Платона досить узловато висказане; мені пришлось отже переводити а радше робити нові слова з обсягу естетики а то пр. *χρησιμότης* = самодільство, *εὐχρηστία* = твори штуки уявні, *εἰκαστικός* = подобний, *εὐεχρηστία* = уявно-подобний і таких більше, на чім сам відчит потерпів що до плавности і зрозу́мня нових термінів“.

Побут у Відні багато поміг Михайлові довершити своє образованє і розширити сьвітосгляд. З автопсії пізнав цісарську галерею образів, заходячи до неї майже що другий день а полудня, а багатство університетської бібліотеки дало ему спромому пізнати цінніші твори літератур чужих. Там прочитав Достоевського, Пушкіна, Сочиненія Писарева, Ібзена, Hauptmann-а Friedensfest, Толстого Крайцарову сонату, Hettner-а історію німецької літератури. Щоби міг читати твори літератури французької в ориґіналі, в протягу швірко вивчив ся граматики французької мови і так безвинно розширював круг свого знання, не занедаючи й обов'язкових студій богословських, до котрих однак не міг набратися серця. Вже на четвертім курсі 11/5 1891 р. пише так: „Я ще сего року носив ся з думкою покинути богословє і написав до тата. Тато, як звичайно, хоче видіти мене вже „чоловіком“, як то у нас говорить ся. Я й сам міркую тепер, що на лекціях довго-бим не потягнув — груди маю слабії — а на ласці бути у других, слаби хтіли прийняти, також річ смутна; отжеж лишає ся „status quo“.

Покинути богословє спонукував Михайла попри брак серця до богослов'я мабуть також страх перед цілібатом, до котрого зобов'язували ся віденські семінаристи в наслідок поставленої статуту того семінара *conditio, sine qua non*. Про сю справу пише з Відня 24/3 1890 р.: „22 с. м. був-ем у фольктеатрі на виставі, грає Anzengruber-а: „Pfarrer

von Kirchfeld“. Дуже гарна штука, звернена против безжестства повів... Мені здає ся, що досить бачити раз ту штуку, а всякому відійде охота до цілібату — хіба що буде уносліджений природою або скот“.

Говорячи в листі з 11/5 1891 про ласку других, мав на думці стрія свого Петрушевича, крилошанина львівської капітули.

Працюючи переважно в семінарії над розширенєм свого знання чужини, не забував Михайло й про своє рідне, і пильно слідив за проявами нашого життя просвітнього й політичного. В листі з 11/5 1891 р. пише так: „Сими днями дістав-ем „В поті чола“ і „Гомерову Одиссею“. З першого довідав ем ся дещо про життя Франка. Одиссея також мені сподобала ся, поминувши деякі похибки метричні й наголосні (на що покійний був дуже чуткий і вражливий), але ціла хіба лежить в нещасливій виданю. Могли-ж бути прецінь си вже не очерк мітології то бодай об'яснюючі примітки додати при іменах богів та богинь, щоби наша публіка, читаючи, не була як табак в розі“. Про тогдішній „Народ“ так висказує ся 24/3 1891 р.: „Дуже добра часопись — поводить ся незалежно: всім читає, що кому патрять ся“. Похваливши радикалів в р. 1890 в рік пізніше змінив трохи свій суд про них і каже так 11/5 1891: „Радикали мені тому не подобають ся, що все і всюда кричать: „Ми сьвіт людям і сіль землі — а поза ними вже нема людей, котрі-би щось доброго хотіли й робили. Та хіба робить їх несимпатичними“.

Взагалі сказавши, з листів, які я маю від Петрушевича з перших двох літ его студій богословських, видно, що він дармо хліба семінарицького не їв і працював ті два роки дуже інтензивно так, що аж захитало ся его дряхле здоров'є. На третім році богослов'я занедужав тяжко й перележав майже пів року. В наслідок того не здужав навіть усіх екзаменів з того року поробити в нормальних термінах і подоповняв їх доперва на четвертім році. При тім мав тільки праці а так мало сил і здоров'я, що наша переписка в р. 1892, 1893 і 1894 зовсім перервалася і мусілисьмо попере-стати на устних розмовах при особистих сходах два-три рази до року.

Вписуючись на виділ теологічний, мав Петрушевич намір кандидувати колись о висшій степені гієрархічній, а то як я вже згадував, щоби стати з часом „руським Красцінським“. По укінченю богословських студій, прийшовши до пересвідчення, що не легко буде му хоть-би й по довшій часі намірену ціль досягнути, змінив первістну постанову і рішив ся вступити в народну службу на нижнім виравді ступени гієрархічній, але за те даючим більше спрможности прислужити ся своєму народови в безпосередній з ним стичности. Зрезигнував проте з цілібату, оженив ся 24/10 1893 р. виорднував ся 12/12 1893 р. а 13/3 1894 р. інстальовав ся яко сотрудник в Болахові. Хоть наймолодший віком став ся в недовгій часі душею народної роботи тамошних Русинів, завоювавши їх серця вступним боєм. Над поправою народного добробиту працював з щирою душою і з молодечим огнем. Его проповіді слухали люди з зацікавленєм, бо в них він зацікавив за живі справи життя земського, навчаючи, як треба жити, щоби вже ту, на землі бути щасливим. Та самими проповідями Михайло не вдовольняв ся. Чого не міг сказати в церкві, доповідав коло церкви, а рівночасно не переставав вчити ся і сам, приглядаючи ся до життя і підхоплюючи з него те, чого давніше не мав нагоди видіти. Свої спостереження звичайно списував, вибираючи їх зараз у белетристичну форму. На се мабуть наведено его читанє творів Успенського, з котрим він у Болахові залюбки пересиджував у хиллях відпочинку. З таких списків постав „Паламар“, „Душа“, а з розмов, у які любив запускати ся зі своїми парохіянами, виїшли „Вибори“, „Солітер“, „Що виділа бабуна на тамтїм сьвітї“ і т. н.

З реальної его роботи з того часу годить ся згадати заходи коло заснованя товариства задаткового, де моглиби помагати собі в потребі его парохіяни дешевим і догідним кредитом і заходи коло спілкового винайма запущеної фабрики патичків на сірники і човні до фюок. Перша справа не завершилась успіхом з причини загально звісного нашого роздумування над кождою справою, чи буде вона добре чи

але, доки нас не випередять проворніші і сміливіші сусіди. До другої справи забрався був покійний з двох причин: дати певний і постійний заробок своїм парохіям і здобути собі таке забезпечення життя, котре позволювало йому писати свої думки і спостереження без огляду на гієрархічних настоятелів. Се друге діло, роблене без участі боязливих і остророжних і оглядних руської громади, а лише з ширим і відважним співником п. Дж. поступало скорою ходою наперед. В зимі 1894/5 роздумали вони справу теоретично і зараз на весні 1895 р. взялися до роботи. Співписавши контракт з властителем фабрики, почали доводити її до порядку; серед літа мали вже зведений матеріал до перероблювання хоть на кілька місяців і вже леда день мала розпочати ся робота.

Рівночасно не покидав Михайло й пера. На конкурсі виділу Наукового Товариства ім. Шевченка і Редакції „Зорі“ розписаний на оригінальні новелі, станув і він до конкурсу побіч звісних уже в нашій літературі письменників і написав „Градобура“. Оцінку сего твору подав Др. Іван Франко в „Зорі“ 1895 ст. 219. Про нього пише до мене Михайло в листі з 18/6 1895 р. так: „З причини конкурсу не єсьм огірчений, бо і так Франко мені велике словословіє виписав. Лише одно не знаю, що робити мені, щоб той „талант“, котрий мені комісія конкурсова признала, як слід розвинути. О тім поговоримо більше, як побачимось“.

В Станіславові, д. 31. липня 1896.

Від себе скажу, що знаючи генезу „Градобура“ і намір єго автора, се-б то дати фотографію градобура, якого автор знав у Новині дійсно, і з'аналізувати спосіб єго повстання,*) не можу згодити ся з висказом дра Франка, мовби „автор писав се на серію“.

В половині липня 1895 поїхав я був до Михайла на тиждень, щоби відпочати по шкільних трудах в єго мілім товаристві, налюбувати ся єго широко розмовою, та обговорити деякі наші пляни. Застав я єго в звичайній стані здоров'я, лише трохи більше ніж звичайно змізернілого. Я вияснив собі се горячкою фабричною, та потішав єго і себе тим, що здоров'я поправиться ся, як уже все в порядкує ся. І на думку мені не приходило, щоб ми тоді вже в останнє бачились. Та не минуло й два місяці, як постигла мене болюча вість, що мого щироєго друга вже в живих не стало. Перебувши в серпні тяжку недугу, в повороті вже до здоров'я перестудив ся й помер 8 вересня 1895. Величезний здвиг народу на єго похороні, що відбув ся 10 вересня [в сам день єго уродження], був найліпшим доказом щироєго й загальноєго жалю тих усіх, з котрими покійний лише півтора року жив, а й за той час зумів придбати собі загальної їх любові і симпатію. В ній і ціла наша вітчизна втратила невіджало-ваного сина. Земля єму пером!

Прокіп Мостович.

*) „Хочу зрозуміти психічний стан такого градобура“, — говорив мені автор ще в часі писання. — М. Мостович.

Х Р О Н І К А.

* Черновецька „Букогіна“ виділа окремою відбиткою повість Ольги Кобилянської „Царівна“, котру довгий час друкувала у фельтоні. — Коштом „Просвіти“ появилася книжочка під заг. „Дещо з творів Степана Руданського“, призначена для членів товариства за місяць серпень с. р.

* „Дяло“ скінчивши друкувати повість дра Андрія Чайківського в двох частих з життя ходоцької шляхти під заг. „В чужім гнізді“ яко 55 том „Бібліотеки найзнам. повістей“, почало подавати в тій „Бібліотеці“ [том 56] біблію з другої половини 17 віку Мик. Костомарова під заг. „Чернигівка“.

* Американська „Свобода“ почала видавати дрібну бібліотеку. Яко 4-о 1 вийшли „Образки з Америки“ [написав Бузько], а яко 4-о 2 — перша частина праці М. Павляка „Народний рух австрійсько-угорських Русинів“ (1772—1896). Та перша частина обіймає хід діл австрійсько-угорських Русинів від 1772—1850 рр.

* Одеський журнал „По морю и суши“ подав с. р. в переказі на мову московську три оповідання наді уковані нами давніше в „Зорі“, а саме: „Отомстил“ М. Коцюбинського в н-рі 13 „Зоря“ 1894 р. 4-о 2), „Каторжна“ Б. Грінченка в н-рах 21 і 22 „Зоря“ 1892 р. 4-о 4) і „Поджог“ Б. Грінченка в н-рах 29 і 30 „Зоря“ 1894 р. 4-о 1).

* Ц. Бізюко займає ся впорядкованем IV-ого тому „Складаки“. Доєї надіслали свої твори письменники: Мордовель, Щоголів, Кропивницький, Яворницький, Стещенко, Шап'яв, Падалька, Александів, Станіславський і інші. Редактор просить письменників, живучих в Австрії, прислати єму свої твори до кінця жовтня с. р. Адресу редактора подасть редакція „Зорі“.

* В зимовім курсі буде читати в черновецькій університеті: проф. др Стоцький: 1) вибрані глави з руської граматики; 2) історію руської літератури 16—18 віків, і 3) мову іпатського списку літописи. Крім сего буде предводити семінарський вправам. — Приватний доцент др В. Милькович заповів виклади про „історію Європи в XIX-тім столітті“ і „історію византійську“. — На правничий відділ задуває проф. др Гальбан читати історію славянських законодавств.

* Григ. Купчак розіслав по Києву друковані листи, в котрих кажучи, що „удуваня на

патріотизм і сочувствіє кь намъ зарубєж-нымъ. Вашимъ роднымъ братьямъ и единовѣр-цамъ“ (сміяючися „покорити“ просить под-держать мою патріотическую дѣятельность под-пискою на газетку „Просвѣщеніе“, которая на весь годъ съ почтовою пересылкою стоить 3 руб. и которую, какъ Императору Александру Александровичу угодно было разрѣшить мнѣ [Купчакъ] посылать изъ Вѣны на Высочайшее имя и затѣмъ выразить мнѣ [Купчакъ] Высочайшую благодарность“). Як „Просвѣщеніє“ так і інші видання Купчакъ видає даючи про те, щоб Русини в Австрії „остали ся руськими народами і сохранили своє пра-вотцевскую православную веру“. — Въ виду полезного патріотическаго направленія моихъ [Купчакъ] изданій не только разрѣшить ихъ ввозъ въ Россію, но тоже разрѣшено мнѣ по-сылать ихъ многими высокими степенными ли-цями въ Россію, а тьже на Высочайшее имя“.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Знесене панщини в Галичині. Причинки до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830—1848 рр. Написав Іван Заневич. [Перша половина]. (Літературно-наукова бібліотека. Нова серія. Книжка 8). — У Львові, 1896 р. Наклад редакції „Життя і Слова“. Друж. Станроп. 287 стор. 8°. Ціна 50 кр. [Памяти і забуттю Михайла Драгоманова присвячує автор].

К. П. Ванченко (Пысанецкій). Малороссійський театр. 1. Тарасъ Бульба підъ Дубномъ. 2. Цыганы на Подоли. 3. Катерина. 4. Видьма. Видання С. Разохинова. — Без місяця і року друку [В Москві, 1896 р.] 225 стор. 8°. Ціна 2 карб.

Въ чужомъ гнѣздѣ. (.) Повість въ двохъ частихъ зъ життя ходоцької шляхти (.) Написавъ Д-ръ Андрій Чайковскій. [„Бібліотека найзнам. повістей“ Том LV]. — У Львові, 1896 р. Коштом ред. „Дяло“. 367 стор. мал. 8°. Ціна 1 зр. 40 кр. а в. [Повість написана як значить ся при кімні: в Бережанах 11 лютого — 22 марта 1896 р.).

Зернято. Оповідання та казки. П. 3. Р-си. Назка про перлове камісто Розумний

писарь. — У Чернівцях, 1896 р. 24 стор. 16°. Ц. 4 коп.

б) періодичні видання.

Учитель [1896 р. Ч. 1—15]. Зміст: Ант. Глодинського — Огород шкільний (1. 2. 6. і 9—15). Ос. Кокуренчича — Про зміст і спосіб ужиття підручника шкільного п. з. „Школа народна ч. IV“ Львів 1895 (1). Стеф. Ковальова — Приготовлене до уступу 76 п. з. „Дід і вівчак“ з руської Читавки: „Школа народна ч. II“ (2). Як. Миколаевича — Школа народна ч. III і IV (3 і 4). Ів. Петришиного — О самозвуках і співзвучках на степені І (5). Ант. Глодинського — Про жаби. Препарація до 136 уст. чит. „Школа нар. ч. III“ (6 і 7). — і Осет. Матеріяли до методичного оброблення 142 уст. чит. „Шк. нар. ч. III“ (8). Юр. Любарта Розклад матеріалу наукового для шкіл I до 4-ї класу типу низшого (II і 12). В. Ш. — В 140-літній день рідни Пестальці-ного (2) і Золоті слова Пестальціного (12). Як Шліман вивчив ся 12-ти чужих мов (6). Ще слово о методі Шлімана (7). Музей ім. Дідушицьких у Львові (8). Ради для тих, що прислухують ся науцянню (6). Пл. К. — Власні звання молодіжи про спонуки моральноєго поступованя (2). Відкриті пр. Рентгена у Вір-бурзі і лямпа др Ів. Пулюя (3). Наука по-гляду в Англії (3). Умучене (7). Варв. Літин-ської — Перетягнене ума в школах і нерво-вість (8). Як. Миколаевича — Влия средствъ фізіологічних на системъ нервовий і душу (10). Евг. Ярошинської — Про средства вих-ванія жіночої молодіжи на селах (12). Що можна обняти памятею? (15). Відчат уч. Юл. Ловиць-кого при нагоді І. заг. зборів філії русь тов. педагогічного в Тернополі (11). Ів. Петриши-ного — „Притуловці“ яко ко-печні співчинники народної школи (9). Марії з Рибчаків Солтисової — О образованію і ви-хованню дівчат (9). В. Ш. — Троякий початок фізики (11 і 12). З'їдомі і їдовиті губи (12) і Світ черний і червоний (13). Як. Микола-евича — Як старатись о прибори наукові (15).

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

Вп. др. Шурат. Просимо о обіцяне спра-вданє з конкурсу. Вп. др. Студинський. При-гадуємось Вашій памяті. Вп. Федорович. Пішло до коша.

З сьм Числом розсилаємо додаток: „Словарь російсько-український“, том III, арк. 15.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВНОСИТЬСЯ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зр., [для заграниччя 16 рублів або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зр., [для заграниччя 12 рублів або 24 марок], на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. — Одно 4-о коштує 30 кр.

Редактор частин Літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Кость Пальмовський.

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка.

З додатком Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Безпальського.